

**ეთნიკური ფორმები ადრეკლასობრივ და
ფეოდალურ საზოგადოებაში**

აკაკი ჩხენკელი 1915 წელს წერდა: „არც ერთი ჩაგრული ერის მწერლობაში არ დაწერილა, ვგონებ. იმდენი ეროვნულ საკითხზე. რამდენიც ჩვენსაში. მაგრამ, როცა კითხვა რაოდენობიდან თვისებაზე გადადის, ვეჭვობ ამ მხრივაც უპირატესობა ჩვენ გვეკუთვნოდეს“¹. ეს ნათქვამი ეხება არა მარტო ამ საკითხით დაინტერესებულ ქართველ მოაზროვნეთა ნაშრომებს, არამედ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის მოაზროვნეებს, რომლებმაც ამ პრობლემის გააზრებას და გადაჭრას უძღვნეს თავიანთი შემოქმედება. უნდა აღინიშნოს, რომ მსოფლიოს მოწინავე კულტურულ ერებს (ინგლისელებს, ფრანგებს, გერმანელებს და ა. შ.) ნაკლებად აინტერესებთ ეს პრობლემა, იგი მათთვის არ წარმოადგენს უშუალო პრაქტიკულ საჭიროებას და, ამდენად, არც თეორიული აზროვნების საგანს. მაგალითად, როდესაც ეროვნული საკითხი იტალიაში მწვავედ იდგა, გასული საუკუნის პირველ ნახევარში, იტალიელი პასკუალე მანჩინი ერთ-ერთი პირველი მოაზროვნე იყო, რომელმაც მთელი თავისი შემოქმედება ეროვნული საკითხის (ცხადია, თეორიულ პლანში) გააზრებას მოახმარა და საგრძნობი კვალიც დატოვა ამ მიმართულებით. მას შემდეგ არც ერთ იტალიელ ფილოსოფოსს ან მეცნიერს ამ მხრივ თავი არ გამოუჩენია. რუსეთში არც ვლ. სოლოვიოვი, არც გ. პლეხანოვი და სხვა რომელიმე გამოჩენილი მოაზროვნე არ დაინტერესებულა ერის რაობით, მისი ნიშან-თვისებებით, წარმოშობით და ა. შ. თავი გამოიჩინეს აღნიშნული პრობლემის დაყენებასა და გადაჭრაში ავსტრიელმა სოციალ-დემოკრატებმა კ. რენერმა და ო. ბაუერმა. ე. ი. იმ ქვეყნის შვილებმა, რომელთათვისაც ეს პრობლემა უპირველესად პრაქტიკული საჭიროება იყო. ასევე, პრობლემა აინტერესებდათ იმ ხალხების მოაზროვნეებს, რომელნიც ეროვნულად დაჩაგრული იყვნენ — ჩეხებს, პოლონელებს, ებრაელებს, ქართველებს და სხვ.

რაც შეეხება მარქსიზმის კლასიკოსებს, მათთვის, როგორც ცნობილია, უძირითადესი საკითხი გახლდათ სოციალური საკითხი, ე. ი. სოციალისტური რევოლუციის გზით ახალი, უკლასო საზოგადოების დამყარება და აშენება. ასე რომ, ეროვნულ პრობლემას კ. მარქსი და ფ. ენგელსი ნაკლებ ყურადღებას აქცევდნენ. მათ არ დაუტოვებიათ არც ერთი ნაშრომი, მცირე მოცულობის სტატიაც კი, მოცემული საკითხის გასააზრებლად. მაგრამ მიუხედავად ამისა,

¹ მოხსენდა უოფილ „იმელ“-ში გამართულ სხდომას 1983 წლის 14 ნოემბერს, აგრეთვე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ი. ე. ქავთაძის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის საჯარო სხდომას იმავე წლის 29 ნოემბერს (იბეჭდება შემოკლებით).

¹ ა. ჩხენკელი, ერი და ჩვენ, ქუთაისი, 1915, გვ. IV.

მაინც უნდა ითქვას, რომ განსაკუთრებით ფ. ენგელსის ნაშრომებში ევსკლება მთელი რიგი აზრებისა, რომლებიც ცხადყოფენ საკითხის მთელ რიგ მომენტებს. რაგინდ პარადოქსულად არ უნდა გამოჩნდეს, აღვნიშნავთ, რომ მარქსიზმის კლასიკოსების ნააზრვეი ეროვნული საკითხის ვარშემო, გაფანტული მათს ნაშრომებში და გამოთქმული სხვადასხვა დროს. დღემდე არ არის წარმოჩენილი და სისტემაში მოყვანილი. ისინი მიუთითებდნენ ერის მთელ რიგ ძირითად ნიშან-თვისებებს: ენას, ტერიტორიის ერთობას, ეროვნულ ხასიათს, ეკონომიკურ კავშირ-ურთიერთობებს, კულტურის ერთობას. მათ, ისევე, როგორც ი. კანტმა და მ. ჰეგელმა მანამდე, მოგვცეს მთელი რიგი დასაძლეთევროპული ერების — ინგლისელების, ფრანგების, გერმანელების, იტალიელების, ირლანდიელების და სხვ. ეროვნული ხასიათების აღწერ-ლოებები. ამის ვარდა ისინი ლამაზაკობდნენ ერების განწყობილებებზე, ეროვნულ კრძნობაზე და სხვ. ერთი სიტყვით, ეროვნული ფსიქოლოგია, „ფსიქიკური წყობა“ მათ არ დაქყადათ ეროვნულ ხასიათამდე. ასევე მათ არავითარი ეჭვი არ ეპარებოდათ ერის კულტურის ერთობაში განსაკუთრებით ფ. ენგელსი იძლეოდა წინაეროვნული ეთნიკური ფორმების რაობას, ნიშან-თვისებებს. იმავე ფ. ენგელსს საინტერესო აზრები ჰქონდა ერის წარმოშობის თაობაზე. მაგრამ ამაზე შემდგომ შეჩერდებით.

აქ კვლავ გავიმეორებთ ზემოთქმულს: ყოველივე აღნიშნული არაა წარმოჩენილი მთლიანობაში, სისტემის სახით. მხოლოდ ეურნ. „Вопросы истории“-ს ფურცლებზე გამართული დისკუსიის დროს (1966-69 წ.წ.) რიგი დისკუსანტებისა შეეცადნენ მოეტანათ კ. მარქსისა და ფ. ენგელსის ზოგიერთი მოსაზრება ეროვნულ საკითხზე (თეორიულ ასპექტში). თვით ი. ბ. სტალინის ნაშრომში „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“, რომელიც აღნიშნული პრობლემის გააზრებას ეძღვნება, ერთხელაც კი არაა მითითებულ კ. მარქსისა ან ფ. ენგელსის რომელიმე აზრი საკითხზე. საერთოდაც ი. ბ. სტალინის ამ მცირე მოცულობის (დაახლოებით სამიოდე ნაბეჭდი თაბახი) ნაშრომში მხოლოდ ერთი, პირველი თავი ეხება ერის რაობას, მის ნიშან-თვისებებს, წარმოშობას — ყოველივე ეს კი სულ ათიოდე (საშუალო ფორმატის) გვერდზეა გადმოცემული. ცხადია, რომ საკითხის გადმოცემა რამდენადმე სისრულეთ ათ გვერდზე ვერ მოხერხდებოდა. ნაშრომის დანარჩენი ნაწილი, მოგეხსენებათ, ეხება რსდმპ პოლიტიკას ეროვნულ საკითხში, ბუნდისა და კულტურულ-ეროვნულ პრ-ერკის კრიტიკას. თუ თვალს გავადევნებთ ავტორის შემდგომ ნაშრომებს („ნაციონალური საკითხი და ლენინიზმი“, „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“) აღნიშნული თვალსაზრისით, ადვილად დავსაკენთ, რომ ჩვენთვის საინტერესო საკითხის რამდენიმე ვადრშაეებული კვლევა-ძიება ი. ბ. სტალინს აღარ გაუგრძელებია.

ე. ი. ლენინიც, ისევე როგორც კ. მარქსი და ფ. ენგელსი, სპეციალურად არ შეჩერებულა ერის ან საერთოდ ეთნიკური ფორმების კვლევა-ძიებაზე. რაც შეეხება ერის ნიშან-თვისებებს, იგი აღნიშნავდა ენის, ტერიტორიისა და ეკონომიკური ცხოვრების ერთობას.

¹ ტერმინი „ფსიქიკური წყობა“ ჩვენ არაწორად მოგვანია, უნაოდან იგი მიუთითებს გარკვეულ სტრუქტურას, სისტემაზობას, მაშინ, როდესაც იგი საკმაოდ ამორფულია აღნიშნული ტერმინის ნაცვლად ჩვენ ეხმარობთ „ეთნიკურ ფსიქოლოგიას“. მასში მოთავსებული სნება, ცხადია, უფრო ფართო შინაარსისაა, ეოდრე ამას „ეროვნული ხასიათი“ შეეყავს.

ერის წარმოშობას, მისი ნიშან-თვისებების საკითხს შეეხო კ. კაუცკი მთელ რიგ ნაშრომებში. სწორედ მან გამოთქვა მარქსისტულ აზროვნებაში პირველად მოსაზრება, რომ ერის ჩამოყალიბებაში გადაწყვეტია ეკონომიკური ფაქტორი, რომ ეს ახალი ეთნიკური ფორმა ჩამოყალიბდა კაპიტალიზმის განვითარებასთან ერთად. მაგრამ ამ მიმართულებით კ. კაუცკი არ ყოფილა ისეთი რიგობისტი, როგორც ი. ბ. სტალინი. ასე მაგალითად, იგი წერდა: „აღმოსავლეთის კულტურული სახელმწიფოების არისტოკრატებში იქცნენ ეროვნული ცხოვრების ერთადერთ მქონედ. რამდენადაც საერთოდ იგი (ეროვნული ცხოვრება — გ. უ.) აქ არსებობდა. ისინი იღებენ წვრილი თემების წევრების შეზღუდულობის შემოთ და შეეჩვივნენ ეგროტოთ თავ- მთელი ერის (sic!) ბატონ-პატრონებად და წარმოქმნიდნენ. მათ შეეძინათ ეროვნული ენა. შექმნეს ეროვნული ლიტერატურა. ეროვნული ფილოსოფია და ხელოვნება“. ეს ძველი აღმოსავლეთის შესახებ. საკუთრივ ანტიკურ- ხალხების მიმართ იგი წერდა: „ერი. — რამდენადაც საერთოდ იმ დროს შეიძლება მასზე ლაპარაკი. — გადაიტყუა ექსპლუატატორების ჯგუფი. რომელიც შედგებოდა მაღალი და დაბალი ბრძოლასაგან: პროლეტარიატის, გაღატაკებული გლეხებისა და ფელიანი ხალხისაგან“. ერთი სიტყვით, როგორც ვხედავთ, კ. კაუცკი ერებს რადიკალურად გულსხმობდა უკვე ძველ აღმოსავლეთსა და ანტიკურ საქართვში.

შეკრებებით კიდევ ო. ბაუერის ნაშრომზე „ეროვნული საკითხი და სოციალ-დემოკრატია“, რომელიც გამოვიდა 1907 წელს. ჩვენში საყოველთაოდ გავრცელებული შეხედულების მიხედვით, ო. ბაუერის აზრები ერის რაობასა და წარმოშობაზე ბურჟუაზიულად ითვლება, კერძოდ. — იდეალისტურ და ფსიქოლოგიზმად აღნიშნული საკითხის ვაგებაში. ასეთი მოსაზრება ჩვენში, ვიშეორებთ, ძალზე გავრცელებულ სტერეოტიპად იქცა. სხვას რომ თავი დავანებოთ, ი. ბ. სტალინისეულ ერის განსაზღვრაში მოცემული ერთ-ერთი ძირითადი ნიშან-თვისება ერისა — ფსიქიკური წყობა (ეროვნული ხასიათის მნიშვნელობით) ი. ბ. სტალინიმ სწორედ ო. ბაუერისაგან აიღო. ამდენად, ერზე ჩვენში საყოველთაოდ გავრცელებული შეხედულება ეფუძნება ო. ბაუერის მეშვიდრობასაც. რასაც, როგორც ჩანს, ვერ აცნობიერებენ. ხშირად, ო. ბაუერის აღნიშნულ ნაშრომზე მსჯელობისას აშკარად ჩანს, რომ ავტორები მას არ იცნობენ და ჭრბებიან ენციკლოპედიებიდან მიღებულ ინფორმაციას. თუმცა სხვას რომ თავი დავანებოთ, არსებობს ბაუერის ნაშრომის რუსული თარგმანი. გამოცემული 1909 წელს. ანდა მიუთითებენ ამ ნაშრომის, ასე ვთქვათ, ადაპტირებულ თარგმანს, რომელიც რუსულად გამოვიდა 1918 წელს.

ჩვენ აქ არ ვეხებით ო. ბაუერისა და საერთოდ ავსტრო-მარქსისტების იდეას კულტურულ-ეროვნული ავტონომიის შესახებ. გაცვრივ აღვნიშნავთ, რომ ამ იდეის კრიტიკაში ვ. ი. ლენინი, ი. ბ. სტალინი და სხვები, ცხადია, მართლნი იყვნენ. ავსტრომარქსისტები, მათ შორის, რა თქმა უნდა, ო. ბაუერიც, შესაძლებელია მათთვის გაუცნობიერებელი, ასე ვთქვათ, სოციალისტურ-რემპრობისტიკური მოსაზრებიდან გამოდიოდნენ, სურდათ რა ავსტრო-უნგრეთის იმპერიის შენარჩუნება. ამ იმპერიის შემადგენლობაში შემავალ თითქმის ყველა ძი-

• K. Каутский, Национальность нашего времени, Тифлис, 1922, гл. 16.
 * იქვე, გვ. 18.

რითად ხალხს ჰქონდა საკუთარი ტერიტორია და, ამდენად, ერთა თვითგამორკვევას აქ ტერიტორიული პრინციპი უნდა დასდებოდა საფუძველად. ასე რომ, კულტურულ-ეროვნული ავტონომია აქ არაფერ შუაში იყო და თანაც ავსტრია-უნგრეთში შემავალ ჩაგრულ ერებს ჰქონდათ გამოყოფის, ცალკე სახელმწიფოს შექმნის უფლება, რაც მათ გამოიყენეს კ'დეც პირველი მსოფლიო ომის დასასრულს. ამრიგად, კ. რენერის, ო. ბაუერისა და სხვა ავსტრო-მარქსისტების იდეამ კულტურულ-ეროვნული ავტონომიის თაობაზე ყრახი განიცადა. მაგრამ ეს საკითხის სხვა მხარეა, რომელსაც ჩვენ აქ არ გვაინტერესებს და მასზე აღარ შევიხერხებით.

შევეხებით თვით ო. ბაუერის შეხედულებებს ერის ნაშან-თვისებებისა და წარმოშობის შესახებ. არის, მართლაც, ეს ნააზრევი იდეალისტური, მხოლოდ ფსიქოლოგისტური, თუ მნიშვნელოვანწილად დაფუძნებული ისტორიის მატერიალისტურ გაგებაზე.

დავწყებით იმით, რომ ო. ბაუერის აღნიშნულ ნაშრომს დაღებიდად ახასიათებდა კ. კაუტცი, მიიჩნევდა რა მას „აზროვნების მარქსისტული მეთოდის“ საფუძველზე დაწერილად⁵. სწორედ ამის გამოც ესაზოდა თავს ო. ბაუერს ნაშრომის რუსული გამოცემის წინასიტყვაობაში ეპრაელთა ერთ-ერთი პარტიის წარმომადგენელი ხ. ვიტლოვსკი. მაგრამ შევიხერხებით უფრო არსებით არგუმენტზე და მივმართავთ თვით ო. ბაუერის ნაშრომს. მასში ვკითხულობთ: „ამრიგად, ჩვენ ვრი წარმოგვიდგენია არა როგორც რაღაც გაყინული, ერთხელ და სამუდამოდ მოცემული, არამედ როგორც წარმოქმნის, კმნადობის განუწყვეტელი პროცესი; მის საფუძველზე ძვეს პირობები, რომლებშიც ადამიანები ეწევიან ბრძოლას არსებობისა და მოდემის გაგრძელებისათვის“⁶; „...ერი და მისი დამახასიათებელი თავისებურებანი განპირობებულია წარმოების წესით, შრომის იმ იარაღებით, რომლებითაც ადამიანები სარგებლობენ. საწარმოო ძალებით, რომელთაც ისინი ფლობენ, ურთიერთობებით, რომლებშიც ისინი იმყოფებიან ურთიერთ შორის წარმოების პროცესში“⁷; „საერთოდ ერის და, კერძოდ, თითოეული მოცემული ერის წარმოშობა, როგორც ერთი შედეგთაგანი ადამიანის ბრძოლისა ბუნებასთან, — ეს დიდი ამოცანა გახლავთ, რომლის გადაწყვეტა შესაძლებელი გახდა კარლ მარქსის ისტორიული მეთოდის შემვეობით“⁸; „არსებობისათვის ბრძოლის პირობების მეშვეობით საწარმოო ძალები ჰქმნიან ეროვნული ხასიათის ერთობას“⁹; „ისტორიის მატერიალისტური გაგება ისტორიული ცხოვრების პროცესს, მათ შორის ერის წარმოშობის პროცესს ხსნის არა რაღაც მსტიკური ხალხის სულით, არამედ ეკონომიკური განვითარების ფაქტებით“¹⁰. აქვე ვკითხულობთ, რომ ერის განვითარების საბოლოო მამოძრავებელი ძალაა ადამიანის ბუნებასთან ბრძოლის პირობები, საწარმოო ძალების განვითარება, ცვლილებანი შრომით ურთიერთობაში, რომ „ეროვნული ცხოვრება შესაძლებელია გაგებულ იქნეს მხოლოდ ეროვნული ყოფიერებიდან და

⁵ К. Каутский, Национальность нашего времени, гл. 61, 62, 63.

⁶ О. Бауэр, Национальный вопрос и социал-демократия, гл. 124.

⁷ იქვე, გვ. 124.

⁸ იქვე, გვ. 124—125.

⁹ იქვე, გვ. 125.

¹⁰ იქვე, გვ. 126.

არა პირიქით¹¹; „...ინდივიდუუმის ეროვნულობა სხვა არა არის რა, თუ არა მისი „მე“-ს ნაწილი, განპირობებული საზოგადოების ისტორიით, შრომის პროცესითა და ურთიერთობებით“¹²; „ერის განვითარება ასახავს საკუთრებისა და წარმოების ფორმების ისტორიას“¹³.

ო. ბაუერი ამასთანავე ერთად ფართოდ ეყრდნობოდა ბიოლოგიას, კერძოდ, ჯარჯინიზმს და გენეტიკას. მართლაც, ადამიანი, ოჯახი, საზოგადოება, ეთნიკური ფორმები, მათ შორის ერი, ბიოლოგიის პრობლემაზე ვახლავთ, ვინაიდან მატერიისა და მოძრაობის ბიოლოგიური ფორმა საზოგადოების განვითარების საფუძველია, შესულია ამ უკანასკნელში „მოხსნილი სახით“. ამაში, ეპიკორებო, ო. ბაუერი სწორ პოზიციასზე იდგა. და რაც მთავარია, საკითხის გააზრებისას იგი არ გერდებოდა კვლევა-ძიების ამ დონეს და მას ახდენდა ისტორიული პროცესის საშუალებით. კვლევა-ძიების აღნიშნული დონე ბოლოდ რასიზმის თეორიისათვის თუ არის დაშავდაყოფილებული. ო. ბაუერი მკვეთრად ემიჯნებოდა ამ, მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეროვნულ მატერიალიზმს. იგი აკრიტიკებდა აგრეთვე „ნაკიონალურ სპირიტუალიზმს“, რომლის მ-ხედვითაც ერი „თვლება იდეალ -ხალხის სულად“, ე. ი. აკრიტიკებდა თეალსაზროსს, რომლის მტკიცე დამკველადაც ჩვენში ცდილობენ ო. ბაუერი წარმოადგინონ.

ერის წარმოშობა-ჩამოყალიბების პრობლემას ო. ბაუერი იკვლევდა გერმანელების მაგალითზე. თავისი ხალხის ისტორიას კი იგი კარგად იცნობდა. მიუთითებდა ენის, ტერიტორიის, ეროვნული ხასიათის, კულტურის, ეროვნული თვითშეგნების ფაქტორებს, რომელთაც შედეგად გამოიღეს გერმანელი (Deutsch) ერი. კერძოდ, ენის შესახებ ო. ბაუერის ნაშრომში ვკითხულობთ: „...უბეჭედა, რომ არც ერთი ერი არ არის შესაძლებელი საერთო ენის გარეშე“¹⁴. ო. ბაუერის ნაზრევზე ერის რაობისა და წარმოშობის თაობაზე ჩვენში გავრცელებული სტერეოტიპის საფუძველია ი. ბ. სტალინის მიერ ბაუერისეული დასკვნის ინტერპრეტაცია. თუ ამ ადგილს ამოვგლეჯთ ნაშრომის ძირითადი აზრების, იდეების კონტექსტიდან, მაშინ ჩვენში გავრცელებული შეხედულება ო. ბაუერის ძირითადი იდეის შესახებ გამართლებული იქნება ეს გახლავთ შემდეგი: „ერი არის ხასიათის ერთობა, წარმოშობილი ისტორიული ბედის ერთობის საფუძველზე“. ერის, კერძოდ, გერმანელების, ეროვნული ხასიათის ერთობა ო. ბაუერისათვის სულაც არ იყო რაღაც მისტიკური და თვითქმარი რამ, რასაც მას ი. ბ. სტალინი უსაყვედურებდა. რათა გაეხსნა ხასიათის ეს შინაარსი ო. ბაუერი გამოდიოდა ერის ისტორიიდან, ენის, კულტურის, ტერიტორიის ერთობიდან, წარმოების წესის განვითარების განსაზღვრული დონიდან და ა. შ. ასევე როცა იგი ბედის ერთობაზე ლაპარაკობდა, ამ ბედს ძველი პერძნების *fatum*-ს ან რომაელების *fatum*-ის აზრით კი არ ვებულობდა, არამედ უემოთ აღნიშნული ფაქტორების მოქმედების შედეგად.

ერთი სიტყვით, ო. ბაუერმა თავის ნაშრომში ერის წარმოქმნა-ჩამოყალიბება ვადმოსცა უაღრესად ლაკონიური ფორმულით, მისი აზრით, ერისათვის დაშასხასიათებელი მთავარი ნიშან-თვისებებს მინიშნებით. მაგრამ ეს, ეპიკორებო, შემოაქმნებელი სახით, მანამდე კი იგი მიჰყევებოდა ისტორიის მთელს მსვლელო-

¹¹ О Бауер, Национальный вопрос и социал-демократия, с. 30.

¹² იგივე, 112.

¹³ იგივე, 113.

¹⁴ იგივე, 113.

ბას, ამ ხნის განმავლობაში წარმოშობილი სხვადასხვა ფაქტორის მოქმედებას. თავდაპირველად, პირველყოფილი კომუნიზმის დროს, ო. ბაუერის მოსაზრების მიხედვით, გერმანელები შეადგენდნენ ერთ ერს, — მათ ასეთ ერთობად ჰკრავდა საერთო წარმომავლობა და საერთო კულტურა. უფრო მეტად სწორედ ამ კულტურამ, თავისი დაბალი განვითარების გამო, როგორც ო. ბაუერი ფიქრობდა, განაპირობა მთლიანი გერმანელების ერი, en masse. მაგრამ ეს იყო წარმოების განვითარების დაბალი დონე, მაქსიმუმ პრიმიტიული მიწათმოქმედების ფარგლებში. შემდგომში მოსახლეობის ზრდამ გამოიწვია მიგრაციები, თავდაპირველად ერთ კულტურულ ერთობაში მოქცეული ხალხები (დიდ ეთნიკურ ჯგუფში შემავალი) ერთმანეთს დაშორდნენ. ტერიტორიულმა დაშორებულობამ კი გამოიწვია ახალი ეთნიკური ერთობების წარმოქმნა-ჩამოყალიბება. მაგრამ გერმანელების ძველი ერი, ბაუერის აზრით, უკვე აღარ არსებობდა. არ არსებობდა გერმანობით თანამედროვე გერმანელთა ერიც. რომის იმპერიის დატეხიდან მოყოლებული IX—X სს-მდე იყო ვარდამავალი ხანა, რის განმავლობაშიც გერმანელი ერი არ არსებობდა. მაგრამ ამ საუკუნეებიდან დაწყებული გერმანიაში გაჩნდა ფეოდალთა კლასის კულტურული ერთობა, რამაც განაპირობა გერმანელი ერის ჩამოყალიბება, ოღონდ ზედაფენების საბით. მოსახლეობის უდიდესი უმრავლესობა — გლეხობა კი ერის გარეშე რჩებოდა, ანდა უკეთეს შემთხვევაში ერის მხოლოდ სოციალურ ფონს წარმოადგენდა.

ქალაქების, ეპირობის განვითარებამ გამოიწვია ბიურგერთა წოდების ჩამოყალიბება. თავის მხრივ, ამ წოდებამ განავითარა საკუთარი კულტურა. გლეხობა კვლავ მის მიღმა და ამით ერის მიღმაც რჩებოდა. მხოლოდ ეს იყო რომ ერის შემადგენლობა უფრო გაფართოვდა ბიურგერობის ხარჯზე. მხოლოდ კაპიტალიზმმა შექმნა პირობები, ბაუერის შეხედულებით, იმისათვის, რომ ერთად იქცეს მთელი მოსახლეობა, ერთად გერმანელობა: ხალხის მასების მიერ კულტურის ათვისება საფუძვლად დაედება ამ მოვლენას. ამრიგად, საბუნებრივ დიალექტიკის ცნობილი კანონის (უარყოფის უარყოფა) მოქმედების დადასტურება: თენისი — თავდაპირველი გერმანელი ერი კულტურის განვითარების დაბალ ფანაზე; ანტითენისი — თავდაპირველი ეროვნული ერთობის დაშლა, ვარდამავალი მდგომარეობა, შემდგომში გერმანელი ერის არსებობა მხოლოდ ზედაფენების საბით; სინთეზისი — გერმანელი ერი უკვე მის მთლიანობაში კაპიტალიზმისა და მათ უფრო სოციალიზმის პირობებში, ახალი კულტურის საერთო დაუფლების საფუძველზე. რა თქმა უნდა, ეს დიალექტიკური ტრიადა, ბაუერის შეხედულებით, ვრცელდებოდა ყველა ხალხზე, რომელთაც სრული ეთნიკური ციკლის დასრულება შეეძლებს.

ამით დავაბთავრებთ ო. ბაუერის ნაშრომის განხილვას ჩვენთვის საინტერესო საკითხზე. ვიმეორებთ, ო. ბაუერის მიერ გამოთქმული იდეები ჩვენ მიგვაჩნია მარქსისტულ შეხედულებებად და პრობლემის შემდგომი გაღრმავებული კვლევა-ძიების საფუძვლად. სულაც არ იყო შემთხვევითი, რომ ავტორის აზრებმა გავლენა მოახდინეს ე. კაუცკიზე — მაგალითად, ძველი აღმოსავლეთისა და ანტიკური სამყაროს ზოგერთ ეთნოსში ერების არსებობის თაობაზე, ასევე ის გარემოებაც, რომ ბაუერის ნაშრომი მარქსისტულად იქნა შეფასებული „არქიფრთხილი კაუცკის“ (ე. ი. ლენინი) მიერ.

შეიძლებოდა, რა თქმა უნდა, ო. ბაუერისადმი მთელი რიგი შესიტყვეებების წამოყენება. მხოლოდ ერთ მათგანზე შევიჩერდებით. ჩვენი აზრით, ვაუმართლუ-

ბელია შუა საუკუნეების გერმანელთა ეროვნული ერთობიდან გლუბკაცობის გამორიცხვა. გლუბებსაც ქჷონდათ თავიანთი კულტურა (ხალხური), რომელიც ნაწილობრივ აითვისებოდა გერმანელთა ზედაფენების მიერაც. მეორე მხრივ, ზედაფენების კულტურა, ხასიათი და ა. შ. გარკვეული ზომით ვლინდებოდა ქვედაფენების ცხოვრებაში. ამდენად, კულტურულ ერთობასა და ერის არსებობაზე თუ ვილაპარაკებთ ფეოდალიზმის მეორე პერიოდის გერმანელების მაგალითზე, ამ ერთობაში უნდა შეყვანილ იქნეს გლუბკაცობაც. ამ აზრით ერის არსებობა არ უნდა იქნეს დაკავშირებული მხოლოდ განვითარებულ კაპიტალიზმთან და უკლასო საზოგადოებასთან.

საერთოდ, კიდევ გავიმეორებთ. ეთნიკური ფორმების რაობისა და წარმოქმნა-ჩამოყალიბების თაობაზე მრავალი გაურკვეველობა არსებობს. ერთერთ ათავარ მიზეზსზე უკვე მივუთითებდით (სახელდობრ იმაზე, რომ ეს საკითხი დიდ კულტურულ, თეორიულად განვითარებულ ერებს ნაკლებად აინტერესებთ, მხოლოდ უხსლეს ათწლეულებში თუ გაიმაღა ფართო მუშაობა ამ მიმართულებით ამშ-ში). ალა მივუთითებთ მეთოდოლოგიური ხასიათის სიძველეს. ეთნიკური ფორმების, მათ შორის ერის რაობისა და წარმოშობის პრობლემა რთული სტრუქტურისაა, იგი არ გადაწყდება მხოლოდ ერთი მეცნიერების პოზიციიდან. ამდენად, მის გასააზრებლად საჭიროა ფართო, კომპლექსური მიდგომა — ფილოსოფიის, სოციოლოგიის, ისტორიის (მსოფლიო), ეთნოგრაფიის, კულტუროლოგიის, ეთნოფსიქოლოგიისა და ა. შ. პოზიციებიდან. სხვაწარად მოვლენ-ს მთლიანი დანახვა, გაანალიზება შეუძლებელია ყოველ შემთხვევაში — ნაკლებ დამაკმაყოფილებელი, რაც ძალიან ნათლად გამოჩნდა „Вопросы истории“-ს ფურცლებზე გამართული დისკუსიის დროს. ეს დისკუსია კანონზომიერი რეაქცია იყო ი. ბ. სტალინის ნაშრომში კადმოცემული იდეების გაბატონებულობის წინააღმდეგ. შესაბამისად, იგი წარმოადგენდა მეცნიერების განვითარების მოთხოვნილებას. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ცალკეული წარმატებების გარდა, მთლიანად იგი (ეს დისკუსია) არც თუ ისეთი წარმატებული აღმოჩნდა, მიზეზი გახლავთ პრობლემის გაუაზრებლობა მთლიანობაში — მხოლოდ ცალკეული ასპექტების მიხედვით, შეზღუდული ფაქტოლოგიური ცოდნით. დისკუსია რალაცნაირად კვლავ გრძელდება. კერძოდ, ეთნოგრაფები (საბჭოთა კავშირის ძირითადი ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის თანამშრომლები) ცდილობენ ეთნოსის ტერიორიის შექმნას.

ეთნიკური ფორმების კვლევა-ძიებას აძნელებს აგრეთვე რთულ ტერმინოლოგიური ვითარება. რუსულ ენაში არსებობს მთელი რიგი ეთნიკური ტერმინებისა შედარებით განვითარებული ეთნიკური ფორმების გამოსახატავად — „народ“, „народность“, „национальность“, „нация“, ალა ამას დაუმატეს „этнос“-ი (ალარას ვაშობთ ეთნოგრაფების მიერ შემოტანილ სხვა ეთნიკურ ტერმინებზე — „демос“, „этнос“). შეუძლებელია ვავიგოთ, ყოველ შემთხვევაში დღესდღეობით არავის არ უჩვენებია, თუ რა შინაარსი გაიანზრება ტერმინებში: „народ“, „народность“, „национальность“. ჩენი აზრით, ეს სიძველეს იმანაც განაპირობა, რომ გერმანული *nationalität*, ინგლისური *nationality* რუსულ ენაში დამკვიდრდა ორგვარი ფორმით: „народность“ და „национальность“ (ეთნიკური ფორმის შინაარსის მნიშვნელობით). ამ ორ ტერმინს კი ცხადია, შინაარსით არ აქვთ შესაბამისი ცნებები. ეს გაუგებრობა აისახა ქართულ ენაშიც, სადაც ცდილობენ დაამკვიდრონ ტერმინი „ეროვნება“ (ეთნიკური

ფორმის აზრით) „ხალხისაგან“ განსხვავებით. ეს ტერმინოლოგიურ აღრეულობა რუსულ ენაში დღემდე ვრძელდება. მაგალითად, „народ“-სა და „нация“-ს ხშირად ხმარობენ ერთნაირი მნიშვნელობით, ხან კი „народ“-ს მხოლოდ მშრომელი მასების აზრით და ამდენად, ამ ტერმინს ეთნიკურ მნიშვნელობას აკლავს. მაგალითად ჩუქჩებს, კირიაკებს, ნენცებს და ა. შ. აღნიშნავენ ტერმინით „народности“, მაშინ, როდესაც ჩუვაშები, ყარა-ყალფაეები, ყაპარდოელები და ა. შ. მოიხსენებიან როგორც „народы“. ამათგან განასხვავებენ რუსებს, უზბეკებს და სხვებს, რომელთაც აღნიშნავენ ტერმინით „нация“. მაგრამ ხშირად ყველა ამათზე ლაპარაკობენ როგორც „национальность“-ზე (იხილეთ განსაკუთრებით სტატისტიკური კრებულები) მაგალითად, საქართველოს მოსახლეობის შესახებ ზოგჯერ ლაპარაკობენ როგორც შრავალი ეროსა და ხალხის კრებულზე, რაც აშკარად გაუპართლებელია. საქართველოში ცხოვრობს მხოლოდ ორი ერი — ქართველობა და აფხაზობა, სხვანი კი წარმოადგენენ ეთნიკურ, ანდა ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს. ასევე ითქმის რუსეთის ფედერაციისა და სხვა ზოგიერთი რესპუბლიკის მოსახლეობის მიხედვით.

როგორც ვიცი, ჩვენში კვლავ დიდი მხარდაჭერით სარგებლობს ი. ბ. სტალინის აზრები ერის ნიშან-თვისებებისა და წარმოშობის შესახებ. ეს აზრები, მოგეხსენებათ, კვინტესენცირებულია ი. ბ. სტალინისეული ერის დეფინიციაში: „ერი არის ადამიანთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა, წარმოშობილი ენის, ტერიტორიის, ეკონომიკური ცხოვრებისა და იმ ფსიქიკური წყობის ერთობის ბაზაზე, რომლის გამოხატულებაც კულტურის ერთობაა“¹⁵. ეს ჩვენ არც თუ ისე ზუსტად გვეჩვენება. დაეიწყეთ თავიდან. „ადამიანთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული ერთობა“ კლასიკ. კასტაც და ა. შ. ამდენად, როცა ერის განსაზღვრაზე მიდგება საქმე, მითითებულ უნდა იქნეს მოვლენათა ის კლასი (უფრო კონკრეტულ ასპექტში), რომელსაც ერი მიეკუთვნება — ეთნიკური, ეთნოსოციალური ფორმა, მეორე, ასეთ ფორმას წარმოადგენს ტომიც, ხალხიც. მაშასადამე, აქ მითითებული უნდა იყოს ერის სპეციფიკა. მისი სიდიდე — „დიდი ეთნიკური ჯგუფი“. ხალხისაგან განსხვავებით ერი უფრო რთული ეთნიკური სტრუქტურის მქონეა, შედგება რა ხშირ შემთხვევაში ხალხებისაგან, სხვა ასიმილირებული ეთნიკური ელემენტებისაგან ი. ბ. სტალინი ლაპარაკობდა „ეკონომიკური ცხოვრების ერთობაზე“, როგორც ისეთი ინტენსივობის შემცველ ფაქტორზე, რომელსაც მხოლოდ და მხოლოდ კაპიტალიზმის პირობებში არის შესაძლებელი. თუ ამის მიხედვით ვიშკვლებთ, ერების წარმოშობა მხოლოდ ამ საზოგადოებრივ-ეკონომიკური ფორმაციის შიგნით ხდება. ინდოელი (ეგულისხმობთ ჰინდუსტანელებს), ჩინელი, სპარსელი და სხვა ეთნოსები, როგორც ერები მხოლოდ XIX და XX სს-ში გაჩენილან. ასე რომ, ისინი, სტალინის ტერმინი, გამოთქმა რომ ვიხმართ, „ახალგაზრდა ერებს“ წარმოადგენენ. რა თქმა უნდა, იგივე ითქმის ქართველობის მიხედვითაც. ძველი ერები კი ყოფილან ინკლისელები, პოლანდიელები, ფრანკები, რომელთაც, როგორც ვიცი, კაპიტალისტური ევოლუცია ადრე დაიწყო.

ერთი სიტყვით, თუ არა მანუფაქტურული ან საფაბრიკო-საქარბნო სტადია, სხვა პირობებში, სტალინის ფორმულის მიხედვით, ერის წარმოქმნაზე ლაპარაკი შეუძლებელია. ჩვენ ეს მოსაზრება მიუღებლად მივუჩინია. სტალინი და მის შემ-

¹⁵ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 357

დეგ მრავალი საბჭოთა ისტორიკოსი, ფილოსოფოსი და ა. შ. ფეოდალიზმს წარმოადგენენ მხოლოდ ერთი შაპლონის შიხვედვით — ნატურალური მეცნიერების ბატონობა, პოლიტიკური დეცენტრალიზაცია, კულტურული ცენტრის უქონლობა. მაგრამ ეს შაპლონი უდგება მხოლოდ ადრეულ ფეოდალიზმს, ამ ფორმაციის მეორე ფაზაში კი ვითარება მრავალმხრივ შეიკვალა. მაგრამ საბჭო სპეციალურად შემდეგ შევჩერდებით.

მთლად გარკვეული არაა აღნიშნულ ფორმულირებაში ფსიქიკური წყობა, როგორც მხოლოდ ეროვნული ხასიათის თანმხვედომ-როდესაც ოტო ბაუერი მხოლოდ ეროვნულ ხასიათზე ლაპარაკობდა, აქ იახრებდა განსაზღვრულ შინაარსს, რასაც ტერმინი „ეროვნული ხასიათი“ გამოხატავს. ამისაგან განსხვავებით ტერმინი „ფსიქიკური წყობა“ გამოთქმის ფორმითაც და შინაარსითაც ბუნდოვანია. ამის ნაცვლად, როგორც უკვე მივუთითებდით, ჩვენ ვამჩნობდით ტერმინ „ეთნიკური ფსიქოლოგიის“ ხმარებას. მასში ეროვნული ხასიათის ვარსა იგულისხმება ეთნოსის განწყობანი, განწყობილებანი და ა. შ. მაგრამ უოველივე ეს სულაც არაა მდგრადი მთლიანობა, სისტემა. მით უფრო გაურკვეველია ერთ ნიშნად გააჩრება გამოთქმისა „ფსიქიკური წყობა, როგორც გამოხატულება კულტურის ერთობა“. ზოგჯერ ილუზია ექმნებათ და ასეც იმან, რომ სტალინი აქ ლაპარაკობდა ერის ორ ნიშანზე — ფსიქიკურ წყობასა და კულტურაზე, რაც არაა სწორი. თუკონ ავტორი სტატიის „ნაციონალური საკითხი და ლენინიზმი“ ლაპარაკობდა მხოლოდ და მხოლოდ ოთხ ნიშანზე. აღნიშნული გამოთქმა სხვა მხრივაც გაუგებარია. თავი დავანებოთ იმას, რომ „ფსიქიკური წყობა“ ამ გამოთქმაში დეტერმინანტად არის წარმოდგენილი, თუ უბრალოდ ისეთ ფაქტორად, რომელიც აისახება კულტურის თავისებურებებსა თუ ერთობაში. ასე რომ, გაურკვეველი მნიშვნელობა აქვს ამ შემთხვევაში სიტყვა „ასახვას“ თუშკა, ეკვვარეშეა, უნდა დავასკვნათ, რომ მასში გარკვეული მნიშვნელობით დეტერმინაცია — ფსიქიკური წყობის მიერ კულტურის განპირობებულობა — იგულისხმება. კულტურა, ჩვენ უკით, განპირობებულა მხოლოდ ამა თუ იმ ეთნოსის ფსიქიკური წყობით კი არა, არამედ უპირველესად მისი სოციალ-ეკონომიკური პირობებით, განვითარების დონით, ბუნებით (ფიზიკური), გარემომცველი ისტორიული, მათ შორის კულტურული, პირობებით, ტრადიციებით, რასით და ა. შ. თუ „ასახვაზე“ მიდგება საქმე თუნდაც ამ სიტყვის ძირითადი გაგებით, მაშინ კულტურაში აისახება მხოლოდ „ფსიქიკური წყობა“ კი არა, არამედ სხვა ჩამოთვლილი ფაქტორებიც.

რაც კიდევ უფრო მთავარია, ი. ბ. სტალინს კულტურა არ შექმონდა ერის უმთავრეს ნიშან-თვისებებში ცალკე ნიშნად, და ეს სულაც როდი გახლავთ შემთხვევითი მოვლენა: იგი გამოდიოდა იმ მოსახრებიდან, რომ ყოველ ერში არის ორი ერი, ყოველი ერის კულტურაში არსებობს ორი კულტურა. ამდენად, ერის კულტურულ ერთობაზე ლაპარაკი თითქოს გამოირიცხება. აქედან გამომდინარეობს რომ თუ კულტურას ერის ერთ-ერთ ძირითად ატრიბუტად ჩავთვლიდით, მაშინ ბურჟუაზიული ხალხები ერებად არ უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ასეთები არიან და იქნებიან მხოლოდ სოციალისტური წყობილების განმასახიერებელი ეთნოსები. ვიპეორებთ, სტალინის ფორმულირებაში მხოლოდ ლაპარაკია კულტურის თავისებურებებზე ანდა ერთობაზე „ფსიქიკური წყობის“ კონტექსტში. იგივე დასკვნა უნდა გამოვიტანოთ, სტალინის მიხედვით, მთელი რიგი ეთნოსების მიმართ წინაკაპიტალისტური ფორმაციების პირობებში.

ზემოაღნიშნულის საფუძველზე ვფიქრობთ, რომ ი. ბ. სტალინის მიერ მოცემული ერის დეფინიცია არაზუსტია, შეიცავს მთელ რიგ გაუგებრობებს. ყოველ შემთხვევაში, ერის შინაარსის რამდენადმე სრულყოფისათვის საჭიროა მინიშნებულ იქნეს ამ ეთნიკური ფორმისათვის აუცილებელი სხვა ნიშან-თვისებებიც.

უპირველეს ყოვლისა დასაშვებელია შესაბამისი რასის, ანთროპოლოგიური ტიპის ჩვენება. რასიზმის თეორიის იდეოლოგები ამაზე დიდ ხანია ხაზს უსვამენ, რაშიც აუცილებლად სწორი არიან. მაგრამ მათი დიდი შეცდომაა რასობრივ ფაქტორში ეროვნული, ეთნიკური ცხოვრების სხვა მხარეების საფუძვლის მოძებნა (ყვერ კიდევ გასული საუკუნის 80-იან წლებში გამოჩენილი ფრანკი შოაზროვნე და ისტორიკოსი ერნესტ რენანი მოუთითებდა ამ გარეგნობაზე). გ. მელიქიშვილი სავსებით სწორად აღნიშნავს: „...ფაქტია, რომ ესა თუ ის ხალხი, ენისა და კულტურის სპეციფიკის გვერდით, შეიძლება ანთროპოლოგიურადაც ე. ი. ფიზიკური ტიპის (ტიპების) მიხედვით დახასიათდეს“¹⁸. მართლაც, ეთქვით ჩინელებს, ჰინდუსტანელებს, სირიელებს, ინგლისელებს, მოზამბიკელებს და ა. შ. განსხვავებულობა არაერთარ ექვს არ იწვევს, რამდენადაც ეს ერები მიეკუთვნებიან მკვეთრად განსხვავებულ დიდ რასებს. მაგრამ დიდი რასის შიგნითაც არსებობენ ქვერასები, რომლებშიც შემავალი ერები ფიზიკური ტიპის მიხედვით ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან; მაგალითად, ჩინელები და ვიეტნამელები, ინგლისელები და იტალიელები და სხვ. უახლესი მაგალითისათვის მიუთითებდით სომხებსა და ქართველებს. თუმცა ორივე ეს ერი, როგორც ვიცით, ერთი და იმავე დიდ რასას — ევროპოიდულს მიეკუთვნება. მაგრამ მის შიგნით სომხები განეკუთვნებიან არმენოიდულ ქვერასას, ხოლო ქართველები — ბალკანურ-კავკასიურს. არ ღირს შეჩერება ამ ქვერასებისათვის დახასიათებელ ნიშან-თვისებებზე. თუმცა თითოეულ ერში ზოგჯერ ქვეტიპებიც გამოიყოფა, მაგრამ ეს არ ცვლის საქმის საერთო ენათარებას — თითოეული ერის განსხვავებულობას სხვისაგან. რომ ეს განსხვავებულობა ეთნოსებს შორის ფაქტია, ამას კარგად ამჩნევს ყოველდღიური, მასობრივი ცნობიერება (თუმცა ხშირად ამ შემთხვევაში ეთნოცენტრიზმის გამოვლინებასთან გვაქვს საქმე). მათ უფრო ითქმის ეს მეცნიერულ ცნობიერებაზე (ანთროპოლოგია), ხელშეწყობაზე (ფერწერა, ქანდაკება, კინო). საერთოდ, აღნიშნულის მხრივ ცალკეულ ერებს შორის განსხვავებულობაში მეტ-ნაკლებობა შენიშნება: ზოგადად ერთ უფრო მეტად ინარჩუნებს თავდაპირველი რასობრივი ნიშნების ენოთონებს (ევროპაში მაგალითად შვედები, გერმანელები, ნორვეგიელები და სხვ.). ზოგი — ნაკლებად, მაგრამ მაინც. ვიმეორებთ, უპეტეს შემთხვევებში ერთი ეთნოსის, ერის ანთროპოლოგიური ტიპის განსხვავებულობა შეორისრდება უთუოდ აღსიბობს.

ასევე როგორც უპირველესი ეთნოსის, ერის შემადგენლობის ძირითადი ნაწილი მაგაც რასობრივ ეთნიკურ ბირთვის შეადგენს. ასევე ითქმის ეთნოსის, ერის წარმომავლობის შესახებაც. თუმცა სხვადასხვაგვარი ბუნებრივი პირობების, ეთნიკური შერევების გამო მისი შემადგენელი მოსახლეობა მთლად ერთგვაროვანი არაა, მაინც. ვიმეორებთ, სახეზე გვაქვს მყარი ეთნიკური ბირთვი.

¹⁸ გ. მელიქიშვილი, ფილოსოფიური საქართველოს კოლექტიური გარდასახვა და საქართველოში ფილოსოფიური ერთიანობის განვითარების ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1973, გვ. 111. შეიქმნა, რომ ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებაში ამაზე ურადლებას ამხედრებდა მ წარბეული თაის არსა და კაცობრიობაში“.

ეს უკანასკნელი კი საერთო წარმომავლობით ხასიათდება. თუ ევროპის მაგალითებს დავეყრდებით, შედეგების, გერმანელების, დანიელების, ნორვეგიელების და სხვათა საერთო ეთნიკური წარმომავლობა არაერთარ ექვს არ იწვევს. საქართველოს მაგალითზე რომ შევჩერდეთ, ვიტყვი რომ მისი მოსახლეობის ძირითადი ბირთვი, აღმოსავლეთ საქართველოშიც კი, მიუხედავად უცხო ეთნიკური მინარევებისა, მაინც ერთგვაროვანი (რასობრივი აზრით) რჩებოდა. დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობაზე ასე ითქმის ახლაც.

თითოეულ ეთნოსს, მათ შორის ერს, აქვს, როგორც ცნობილია, თავისი საკუთარი გზა ისტორიულ პროცესში. ამრიგად, მათ ერთად ჰქრავს ისტორიის ერთობაც (ისტორიული ბედის ერთობა, ო. ბაუერის გამოთქმა რომ ვიხსენიოთ). ამდენად, ეთნოსის, კერძოდ ერის დახასიათებისას მინიშნებულ უნდა იქნეს აღნიშნული ნიშან-თვისებაც.

როგორც ზემოთ უკვე მივუთითებდით, ერის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშან-თვისება გახლავთ კულტურის ერთობა, რაც საბჭოური მეცნიერების განვითარების დღევანდელ დონეზე არავითარ ექვს არ იწვევს. კულტურის ერთიანობა ეთნოსს, ერს ახასიათებს ყოველ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციაში. ჩვენ აქ გვინდა ერთ მომენტზე შევჩერდეთ. ჩვენში საყოველთაოდ გავრცელდა შეხედულება კულტურის სოციალისტურ (პროლეტარულ ანდა ინტერნაციონალისტურ) შინაარსსა და ეროვნულ ფორმაზე (შევნიშნაუთ, რომ ი. ბ. სტალინამდე ბევრად უფრო ადრე ეს თეზისი ფიგურირებს კ. კაუცკისთან). ამ ფორმულის მიხედვით გამოდის, რომ კულტურის ეროვნულობა მხოლოდ ფორმის საკითხია, კერძოდ ენისა, რაზედაც მიუთითებდა ი. ბ. სტალინი. მაგრამ, ჯერ ერთი, ენა კულტურის მხოლოდ ფორმა როდია; ასეთია მაგალითად ფონეტიკა, გრამატიკული წყობის ზოგიერთი მომენტი. ენაში გამოიხატება ეთნოსის, ერის მსოფლმხედველობა (კერძოდ, ლექსიკურ ფონდში). ამიტომაც ამ მხრივ ენა კულტურის შინაარსსაც გამოხატავს. მეორეც, ამა თუ იმ ერის დღევანდელი კულტურა, სოციალისტური იქნება იგი თუ ბურჟუაზიული, მარტო დღევანდელია რომელი იფარგლება, იგი თავის თავში ამოხსნილი სახით შეიცავს წარსულ კულტურასაც. მაგალითისათვის რომ ავიღოთ, დღევანდელი ქართული კულტურისაგან განუყოფელია „შუშანიკის წამება“, „ვეფხისტყაოსანი“, ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია, სვეტიცხოველი, ქართული ხალხური პოეზია და ა. შ., შესამცდ. დღევანდელი კულტურული შემოქმედება ამა თუ იმ ერის შინაარსად ღებულობს წარსული კულტურული მემკვიდრეობის ბევრ მხარესაც. რომელზედაც დაყრდნობით იგი ახლებურად გააზრებს ძველ კულტურულ მემკვიდრეობას. ასე რომ, ძველი კულტურის ბედი სულაც არ ემსუქება ძველი ტექნიკისა და ყოფის ბევრი საგნის ბედს. რომელთაგან შემდეგში მხოლოდ ისტორიული ინტერესი თუ აღიქმის. კერძოდ, თანამედროვე ქართული კულტურის შემდგომი განვითარების მძლავრ წყაროდ რჩება ჩვენი წინაპრების მერ შექმნილი კულტურის საუკეთესო ნიმუშები. სწორედ ამავე ფაქტორის წყალობით თანამედროვე საბჭოური ლიტერატურა მთლად ერთგვაროვანი როდია, თუნდაც მხოლოდ შინაარსის თვალსაზრისით. ისევე როგორც ეროვნულობა კულტურისა არ დაყვანება მხოლოდ ფორმაზე თვით საბჭოთა საზოგადოებაში, ასევეა ეს სხვა ტიპის საზოგადოებებშიც. იმისდა მიხედვით თუ როგორი იყო კულტურის ხასიათი — საერო თუ რელიგიური, წინ წამოიწყოდა ლოლმე ხან რელიგია, ხან კი საზოგადოებრივი ცნობიერების სხვა ფორმები ჩვენს ისტორიულ პროცესში საუკუნეების განმავლობაში ქრისტიანულ რელიგიას დიდი

მნიშვნელობა ჰქონდა. იგი, როგორც ცნობილია, თეატრალური მაცონსოლოგი-
რებელ როლს ასრულებდა ჩვენი ეთნოსის ცხოვრებაში, მის პრქოლაში ეთნო-
კური, ეროვნული არსებობისათვის. ინდივიდუალობის შენარჩუნებაში¹⁷.

ერის, ისევე როგორც ყოველგვარი სხვა ეთნოსის, განსაზღვრაში უნდა
ფიგურირებდეს ეროვნული, ეთნიკური თვითშეგნება. ამ ფენომენის შესახებ
დიდი ხანია რაც ლაპარაკობენ. მისი რაობისა და მნიშვნელობის საკითხი დაისვა
ერების შესახებ მიმდინარე დისკუსიის დროს „Вопросы истории“-ს ფურც-
ლებზეც. უმეტესობის აზრით, ეთნიკურ, ეროვნულ თვითშეგნებაში უნდა მოი-
ახრებოდეს მხოლოდ ეთნიკური კუთვნილების შეგნება. ჩვენ კი ვიზიარებთ
შეხედულებას, რომელიც ამ მოვლენას გაიანჭრებს უფრო ფართო, ღრმა მნიშ-
ვნელობით. კონკრეტულად, მასში უნდა აისახებოდეს აგრეთვე ეთნოსის, ერის
მიერ ამ კუთვნილების განცდა, მიჰართება (შეფასება) მშობლიური ენასთან,
კულტურასთან, ტრადიციებთან და ა. შ., გააზრება საკუთარი ეთნოსის, ერის
მდგომარეობისა — თავისუფალია იგი, თუ დამონებული უცხოელთაგან, ამ
უკანასკნელ შემთხვევაში კი მისწრაფება სამშობლოს მიერ თავისუფლების
მოსაპოვებლად. ამ რიგის საკითხების ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა. სხვათა
შორის, ეთნიკური, ეროვნული თვითშეგნების გაღვივება-გაღრმავება ისტორიუ-
ლი მეცნიერების უდიდესი, უმთავრესი დანიშნულებაა დაწვრილებით არ შეე-
ჩერდებით იმაზე, რომ ეს თვითშეგნება დამოუკიდებლად, იპანენტურად როდი
ვითარდება. არაჰვდ ეფუძნება მთელ რიგ სხვა წანამძღვარებს. წარმოიშობა რა
ამ საფუძველზე, ეთნიკური თვითშეგნება, თავის მხრივ, მნიშვნელოვანი ფაქ-
ტორი ხდება ეთნოსის, ერის განვითარებაში.

ახლა რაც შეეხება ერის ეკონომიკური ცხოვრების ერთობას. ჩვენი აზრით,
სულაც არაა საჭირო ერის ნაწილის ეკონომიკური ურთიერთობების ინტენსიო-
ბამ იმ ხარისხს მიღწიოს, როგორც ამას კაპიტალიზმის განვითარების პირობებ-
ში აქვს ადგილი, რათა ეთნოსი ასეთად, ერთად იქნეს ჩათვლილი. მიგვაჩნია, რომ
ერი შეიძლება გამოყალიბდეს უფრო ადრეც, ფეოდალიზმის მეორე ფაზის პი-
რობებში და კიდევ უფრო უწინაც. მაგრამ ამაზე ჭკეპოთ აქ ყოფნა ისმის: რაში
მდგომარეობს მაშინ ისტორიის მატერიალისტური გაგების ძირითადი პრინციპის
გამოყენება ერის პრობლემის გააზრების საქმეში. ამაზე ვუპასუხებთ შემდეგს:
ეთნიკური ფორმების მონაცულებობა ისტორიაში გარკვეულად არის დაკავშირე-
ბული წარმოების წესების მონაცულებობასთან. მხოლოდ არა ისე, რომ თითოეუ-
ლი წარმოების წესს შესაბამისი „ეთნიკური ზედნაშენი“ დავუკავშიროთ. არქა-
ული კომუნისტური წარმოების წესი განაპირობებდა გვარტომის არსებობას¹⁸.
მისი განვითარების ბოლო ფაზაზე წარმოიშვა ტომთა კავშირები და ხალხებიც
კი. უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, წარმოების განვითარების აღნიშნული

¹⁷ - მოგებაშვილ თავის ნაშრომში „ბერძენი ეროვნებისა“ რელიგიას და ეკლესიას თვლი-
ს ერის უმთავრეს სიმან-თვითებებად.

¹⁸ უწინ ჩვენში საყოველთაოდ იყო გაერყელებულ შეხედულება, რომ ვერ გაჩნდა გვარ-
თა შემდეგ განუთარგების უფრო მაღალ საფეხურზე — ტომი ეს აშკარა შეცდომაა. რომე-
ლიც ი. ბ. სტალინისაგან მოდის. გვარი, როგორც ცნობილია, ევზიგამური ერთობა და ამ-
თავითვე უკავშირდება ტომს. სამწუხაროდ, ეს შეცდომა აქამდე კვლავ იჩენს ხოლმე თავს. ასე
მაგალითად, ა. სურგულაძე წერს: „გვარი აღამართა საზოგადოების პირველ-საზოგადოებრი-
ორგანიზმა, პირველი ეთნიკურ-სოციალური ერთობა. საზოგადოების განვითარების უფრო
შეღრმეობი მაღალ საფეხურზე სისხლთ მონათესავე გვარების შეერთებით თანდათან ელბ-
დება ტომობრივი ერთობა“. იხ. „მაცნე“, 1967, № 5.

საფეხური მდგომარეობდა ნადირობის, შემგროვებლობისა და მეთევზეობის განვითარებაში. შემდეგ — შწარმოებლური მეურნეობის (მიწათმოქმედება, მესაქონლეობა) გავრცელებაში. სწორედ მეურნეობის დაბალი ფორმების შენარჩუნება გახლდათ მიზეზი იმისა, რომ კაცობრიობის მთელი რიგი ჯგუფებისა ვერ გასცდა გვარ-ტომობის საფეხურს ეთნიკურ განვითარებაში (იგულისხმება კაპიტალიზმთან კონტაქტებამდე).

ხალხი და ერი წარმოიშვება და ვითარდება წარმოების უფრო მაღალ განვითარების საფეხურზე — როცა მიწათმოქმედება აღმოსავლეთში ირიცხვის ფართო განვითარებით, მაღალ საფეხურს აღწევს, ვითარდება მისი ინტენსიური დარგები, რა თქმა უნდა, მოსახლეობა დიდი ხნის ბინადარ ცხოვრებას ეწევა, იზრდება ხალხთმოსახლეობა, იშლება გვაროვნულ-ტომობრივი კავშირ-ურთერთობანი და სხვ. შედარებით განვითარებულია კომუნიკაციები (ვზეები, სატრანსპორტო ტექნიკა). უამპრობოდ, ხაზს ვუსვამთ, მით უმეტეს ერის წარმოშობა შეუძლებელია. მაგრამ მხოლოდ ეს პირობა როდია საკმარისი ერის განვითარებისათვის: ეთნოსმა უნდა განავითაროს მთელი რიგი სხვა წინაპირობანი და ნიშან-თვისებები, შექმნას ხელსაყრელი ვითარება ევოლუციისათვის რათა იგი ერად იქცეს. დასავლეთ ევროპის რიგი ეთნოსების ერებად გადაქცევა და კავშირებული იყო წარმოების შემდგომ განვითარებასთან — ხელოსნობის გამოყოფა სოფლის მეურნეობისაგან, ვაჭრობის გამოყოფა ამ ორი დარგისაგან, ქალაქების, კომუნიკაციებისა და სხვ. განვითარება¹⁰.

ეკონომიკური ფაქტორი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ერის წარმოქმნა-განვითარებაში მაშინ, როდესაც ამ პროცესს ხელს უწყობს აგრეთვე სხვა დანარჩენი ფაქტორების არსებობაც. ამის გარეშე ეკონომიკა, თვით მაღალი განვითარების ფორმითაც კი უძღურია ერის ჩამოყალიბება-ფორმირების საქმეში. შეეიცარია, ბელგია, კანადა და სხვა მოგეხსენებათ, მაღალგანვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნები არიან და თანაც კაპიტალიზმი, როგორც ცნობილია, აქ დიდი ხნის წინ ჩაისახა და განვითარდა, მაგრამ ლაპარაკი შეეიცარიელ, ბელგიელ, კანადელ და ა. შ. ერებზე, ყოველ შემთხვევაში ჭერჭერობით, შეუძლებელია. მონოპოლისტური კაპიტალიზმის კლასიკურ ქვეყანაში — აშშ-ში ჩვენ ვერ ვხედავთ ერის განვითარების ისეთივე ღრმა პროცესს, როგორც დანიაში, ნორვეგიაში, ირლანდიაში და სხვა დასავლეთევროპულ ქვეყნებში, რომელთაც ეკონომიკის შედარებით დაბალი დონე ახასიათებთ იმავე ეკონომიკის შემდგომი განვითარება აღმათ პრობლემატურს გახდის ინდოეთის რესპუბლიკის მთელი მოსახლეობის ერთ ურად შეკავშირებას. (მსგავს მოვლენას აქვს ადგილი პატარა შრი-ლანკის მოსახლეობაში).

ამით დავამთავრეთ ერის ძირითადი ნიშან-თვისებების შესახებ მსჯელობას. ზემოთქმულის საფუძველზე ერს ჩვენ ასე განვსაზღვრავდით: „ერი ეს არის დიდი ეთნიკური ჯგუფი, ეთნოსოციალური ერთობის უმაღლესი და რთული სტრუქტურის ფორმა, რომელსაც ახასიათებს ენის, ტერიტორიის, ანთროპოლოგიური ტიპის, წარმომავლობის, ისტორიული ბედ-იღბლის, კულტურის, თვითშეგნების, ეკონომიკური ურთიერთობების, ფსიქოლოგიის და ტრადიციე-

¹⁰ როცა ლაპარაკობენ ფეოდალ-ზმის დროს ერების წარმოშობის შეუძლებლობაზე, მხედველობაში აქვთ მხოლოდ პირველი ფაზა და არა მეორე. — თითქოს ამ პირველი ფაზის უშუალოდ მოხდა გადასვლა კაპიტალიზმზე.

ბის ერთობა“ (ტრადიციებში აქ ჩვენ ვგულისხმობთ ძირითადად ყოფის სფეროში არსებულ მემკვიდრეობითობას, წეს-ჩვეულებებს).

ი. ბ. სტალინი, როგორც უკვე მივუთითებდით, ერისათვის დამახასიათებლად სთვლიდა ოთხ ნიშან-თვისებას, თანაც დასძენდა, რომ ერთ-ერთი მათგანის დაკარგვის შემთხვევაშიც კი ერი წყვეტს ერთად არსებობას. მაგრამ ისტორია სულაც არ ადასტურებს ამ დებულებას. ცნობილი გახლავთ, რომ ინგლისელთა ბატონობის შედეგად ირლანდიელების აბსოლუტურმა უმეტესობამ თავისი მშობლიური ენა დაკარგა და ინგლისური შეითვისა: ახლაც კი, მიუხედავად აგიტაციისა, მხოლოდ 15% ირლანდიელებსა ფლობს მშობლიურ ენას. მაგრამ მიუხედავად აღნიშნულისა, ირლანდიელებს თავიანთი ეროვნება და ეროვნულობა არ დაუკარგავთ. (სხვათა შორის, ფ. ენგელსი აღნიშნავდა, რომ რაც უფრო მეტად ითვისებდნენ ირლანდიელები ინგლისურ ენას, მით უფრო მეტად ხდებოდნენ ანტიინვლისელები). შესაძლებელია ხალხმა დაკარგოს ტერიტორიის ერთობა, მაგრამ იგი მაინც ერთად რჩება. ძნელბედობის გამო პოლონელები, როგორც ვიცით, სამი სახელმწიფოს ფარგლებში მოექცნენ. აპრიგად დაკარგეს ტერიტორიული მთლიანობა, მაგრამ ისინი მაინც ერთ ერთად დარჩნენ²⁰. ებრაელების დიასპორა საყოველთაოდ ცნობილია, მაგრამ ებრაელობამ, როგორც ერმა არ დაკარგა თავისი ეროვნება და თავისი სოცოცხლოსუნარიანობა, რის წყალობითაც მათ თავიანთი ძველი ტერიტორია დაიბრუნეს. ასევე თანამედროვე სომხეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე სომხობის მხოლოდ ნახევარი თუ ცხოვრობს, მაგრამ დანარჩენი ნახევარის მნიშვნელოვანი ნაწილი სომხურ ეროვნულ ორგანიზმს როდია მოწყვეტილი. და ასეთი მაგალითების მოტანა კიდევ შეიძლებოდა. ის რაც მოსახლეობას ეთნოსის, მით უმეტეს ერის, ფორმით ჰკრავდა მრავალი ხნის განმავლობაში, არ შეიძლება ერთბაშად, თუნდაც რამდენიმე ათეული წლის განმავლობაში. გაწყდეს ერთიანი ტერიტორიის გაყოფის ან სხვადასხვა ტერიტორიაზე გაფანტვის შემთხვევაში.

„Вопросы истории“-ს ფურცლებზე შიმდინარე დისკუსიის დროს იყო ცდები ერის ნიშან-თვისებათა ჩამოთვლისა და ამ გზით ერის განსაზღვრისა დისკუსიის წამომწყებნი პ. როგაჩოვი და მ. სეერდლინი ჩამოთვლიდნენ სამეურნეო ცხოვრების (მუშათა კლასის არსებობით), ტერიტორიის, ენის (განსაკუთრებით ლიტერატურულია), ეთნიკური კუთვნილების თვითშეგნების, აგრეთვე ფსიქოლოგიის, ყოფის ტრადიციების, კულტურისა და კანმათავისუფლებელი ბრძოლის წოვიერთი თავისებურების მყარ ერთობას²¹. მ. შნაეკანოანი საერთო ენის, ტერიტორიის, სამეურნეო კავშირ-ურთიერთობის შემდეგ ერის მეოთხე ნიშნად თვლის საერთო სახელმწიფოებრიობას²². ტ. ბუბრის-ტროვას მიხედვით კი ერი წარმოადგენს ეკონომიკის (სამრეწველო), ტერიტორიის, დამწერლობითი ენის, სასიათისა და კულტურის ერთიანობას²³. ა. სანკევიჩის შეხედულებით კი - „ერი არის ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ცხოვრების, საერთო ტერიტორიაზე ისტორიულად ჩამოყალიბებული ადამიანების ერთობა რევოლუციურ ბრძოლასა და სოციალურ ვარდაპქნებში

²⁰ ი. ბ. სტალინი, მხედველთ, პოლონულ ერი ხალხებზედა აქ ტრის იმერამ-ე რისეობა-ს-მე-ს-მ-ს.

²¹ ი. ბ. სტალინი, „Вопросы истории“, 1960, № 1, გვ. 45.

²² ი. ბ. სტალინი, № 9, გვ. 35.

²³ ი. ბ. სტალინი, № 12, გვ. 108-109.

მუშათა კლასის აქტიური როლით, ისტორიული ტრადიციების ერთობით²⁴. გ. მელიქიშვილი ერისათვის დამახასიათებლად თვლის ენის, კულტურის, ტერიტორიისა და ეკონომიკური ცხოვრების ერთობას²⁵. იგი აღნიშნავს: „განმარტებას მოითხოვს ერისა თუ სხვა ეთნოსოციალურ ერთობათა დეფინიციამი ერთიმეორის გვერდით, ერთ სიბრტყეზე სულ სხვადასხვა რიგის ნიშნების დასახელება. ერთი რიგის ეთნიკური ხასიათის ნიშნებია ენა და კულტურა, ხოლო მეორე რიგისა — „ტერიტორია“ და „ეკონომიკური ცხოვრება“. ეს უკანასკნელები უფრო პირობებია, ფაქტორებია ზემოდასახელებული ეთნიკური ნიშნების ჩამოყალიბებისა და შენარჩუნებისათვის“²⁶. ეს საყურადღებო მოსაზრებებია. მსგავსი თვალსაზრისი გამოთქმული ჰქონდა ოტო ბაუერს თავის წიგნში, სადაც ტერიტორია, ეკონომიკური ცხოვრება, საერთო თვითშეგნება განხილულია ერის წარმოქმნა-ჩამოყალიბების პირობებად. გ. მელიქიშვილი აქვე იძლევა ეთნოსოციალური ერთობის განსაზღვრას: „...საერთო წარმოშობის, თანაცხოვრებისა და ცხოველი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურულ-რელიგიურ კავშირ-ურთიერთობათა საფუძველზე ამა თუ იმ კონკრეტული ერთობისადმი კუთვნილების თვითშეგნების, საერთო ენის და კულტურის მქონე ადამიანთა მყარი ერთობა არის ეთნოსოციალური ერთობა“²⁷.

ჩვენც ასევე მივიჩნევთ, რომ ერის დახასიათებისას ეკონომიკური ფაქტორი ყველაზე მნიშვნელოვანი არაა. თუმცა რიგ საბჭოთა ავტორთა მიხედვით (პ. როგაჩოვი, მ. სვერდლონი, ტ. ბურმისტროვა, ა. სანცევიჩი და სხვანი) ერის უპირველეს ნიშან-თვისებად ეკონომიკური ფაქტორი ითვლება (იხ. ზემოთ). ასევე საბჭოთა ფილოსოფოსი დ. ჩენსოკოვი ჯერ ასახელებს ტერიტორიის ერთობას, შემდეგ — სამეურნეო კავშირ-ურთიერთობების ერთობას და შემდეგ — ენისა და ფსიქიკური წყობის ერთობას²⁸. იმავე ავტორთან უკითხულობთ: „მართლაც, ერი წარმოადგენს ადამიანთა განსაზღვრულ ეკონომიკურ ერთობას, იგი არის ვანხორციელება და გამოხატულება ეკონომიკური კავშირ-ურთიერთობებისა. ერი და ეროვნული ურთიერთობანი თავისი ძირებით მიდიან ეკონომიკური ურთიერთობების სფეროში, მიეკუთვნებიან ბაზისის სფეროს“²⁹.

საერთოდ ერის რაობის კვლევა-ძიებისას არსებობს სერიოზული საფრთხე ნამეტანი სოციოლოგიზმისა, სახელდობრ რომ იგი (ერი) გაგებულ იქნეს საზოგადოების მსჯავსად³⁰ (აქ იგულისხმება, რა თქმა უნდა, ისტორიის მატერიალისტური გაგება). ამ შემთხვევაში უნდა დაწყებულ იქნეს ეკონომიკური ურთიერთობების ერთობლიობიდან და შემდეგ მოხდეს გადასვლა საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა მხარეებზე, თუ ეს გამართლებულია საზოგადოების როგორც სისტემის ანალიზისას, უადვილოა იგი ეთნოსის, ერის ანალიზისას. საზოგადოე-

²⁴ „Вопросы истории“, 1966, № 12, გვ. 166.

²⁵ გ. მელიქიშვილი, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და სტრატეგიაში ფეოდალური ურთიერთობათა განვითარების ზოგადი საკითხი, გვ. 110, 111.

²⁶ იქვე, გვ. 111. იხ. აგრეთვე გვ. 114.

²⁷ იქვე, გვ. 111. აღნიშნავთ, რომ „კულტურას“ ავტორი განზღავს ფართი შინაარსით სტრატეგია და მატერიალური კულტურა, რელიგია, ზნე-ჩვეულებანი, ფსიქიკური წყობა, იხ. გვ. 112—113.

²⁸ Д. И. Чесноков, Исторический материализм, М., 1965, გვ. 240 თვით საერთო ენის წარმოშობას ავტორი უკავშირებს კავშირების განვითარებას იხ. იქვე.

²⁹ იქვე, გვ. 240.

³⁰ ამ საფრთხეს შესახებ წერდა მ. წერეთელი „ერისა და ეკონომიკების“.

ბის როგორც სისტემის ანალიზისას ჩვენ შეგვიძლია ენა ყურადღების გარეშე დავტოვოთ. ასევე ჩასა, საერთო წარმოშობა, ფსიქო-ქური წყობა, და საერთოდ აბსტრაქტობა მოეხდინოთ საზოგადოების ისტორიისაგან. მაგრამ ასეთი გზა ერის რაობის ვაგებში აშკარად მცდარია. ასეთი საფრთხე რომ სერიოზულად არსებობს, ეს დაგვანახა ზემოაღნიშნული რიგი საბჭოთა ავტორების მიდვომამ საკითხისადმი³¹.

დასასრულს, როგორც დავინახეთ, მ. მნაკაცანიანი ერის ერთ-ერთ ძირითად ნიშან-თვისებად თვლის სახელმწიფოებრიობას. ეს არაა ახალი. ამ იდე-ს გულ-მხურვალე პროპაგანდისტი იყო XIX ს-ის ცნობილი შვეიცარიელი სამართალ-მცოდნე ი. ბლუნჩლ- (შენიშნავთ, რომ საქართველოში მსგავს შეხედულებას იხიარებდა ა. ჯორჯაძე). მიგვაჩნია, რომ სახელმწიფო დიდ როლს ასრულებს ეთნოსის, მათ შორის უფრო მეტად, რა თქმა უნდა, ერის ცხოვრებაში. ეთნიკურ კონსოლიდაციაში. მაგრამ ერის ნიშან-თვისებათა ჩამოთვლისას ამ ფაქტორის დასახელება ჩვენ ვაუმაართლებლად მიგვაჩნია.

ერის წარმოშობის ისტორიული ეპოქის შეხახებ. ი. ბ. სტალინის ნაშრომში „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“, როგორც ცნობილია, ერის ფორმირება-ჩამოყალიბება უკავშირდება კაპიტალიზმის განვითარებას. მაგრამ ამ ნაშრომში გაურკვეველი რჩება საკითხი იმის თაობაზე, თუ როდის იწყება ამ ეთნიკური ფორმის გენეზისი — ჩასახვა. ცხადია, როგორც ყოველივე სხვა მოვლენა ეს უკანასკნელიც პროცესის სახით უნდა იქნეს გააზრებული. ერთი მხრივ, ი. ბ. სტალინის აღნიშნულ ნაშრომში ლაპარაკია ერზე, როგორც „ისტორიულად ჩამოყალიბებულ მყარ ერთობაზე“. აქვე ვკითხულობთ: „ერი ყალიბდება მხოლოდ ხანგრძლივი და რელიგიური ურთიერთობის შედეგად, თაობიდან თაობამდე ადამიანთა ერთად ცხოვრების შედეგად“³². მაგრამ მეორე მხრივ, ამავე ნაშრომში ი. ბ. სტალინი აღნიშნავს: „ფეოდალიზმის ლიკვიდაციისა და კაპიტალიზმის განვითარების პროცესი ამავე დროს ადამიანების ერებად ჩამოყალიბების პროცესია“³³. ამრიგად, ერთი მხრივ, ავტორი ხაზს უსვამდა ენის წარმოშობის დროის სიშორეს საუკუნეების სიღრმეებში, ხოლო მეორე მხრივ, ამ პროცესის დასაწყისს იგი უკავშირებდა ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გარდამავალ ხანას.

აღნიშნულმა გაურკვეველობამ თავი იჩინა ქართულ ისტორიოგრაფიაშიც. ისტორიკოსთა ნაწილი ქართველი ერის წარმოშობის საწყის ფაზას უკავშირებდა საქართველოში ფეოდალიზმის რღვევასა და კაპიტალიზმის ელემენტების გაჩენას, ასე რომ, ერის როგორც პროცესის დაწყება — გაშლა-ჩამოყალიბებას — მხოლოდ XIX ს-ის ფარგლებში ათავსებდა. ამის საფუძველს, ი. ბ. სტალინის მოტანილი ციტატის გარდა, იძლეოდა ამ უკანასკნელის აზრები, საკუთრივ ქართველი ერის წარმოშობაზე: „აეილოთ თუნდაც ქართველები. რეფორმამდელ ხანაში ქართველები საერთო ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ და ერთ ენაზე ლაპარაკობდნენ, მიუხედავად ამისა, ისინი არსებითად ერთ ერს არ შეადგენდნენ, ვინაიდან დანაწილებული იყვნენ მთელ რიგ ერთმანეთისაგან მოწყვე-

³¹ საქართველოში მსგავს- შეცდომა მოუვლია დ. ჩხეიძე-შვილს. იხ. მისი, ერ. კლტურა და სოციალიზმი, თბ., 1972, გვ. 9

³² ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 317.

³³ იქვე, გვ. 326; იხ. აგრეთვე, ი. ბ. სტალინის მეორე აზრ ამავე კვარტზე.

ტილ სამთავროებად³¹: „საქართველო როგორც ერის (sic) მხოლოდ XIX ს-ის მეორე ნახევარში გაჩნდა, როცა ბატონყმობის გაუქმებამ და ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების ზრდამ, გზების განვითარებამ და კაპიტალიზმის წარმოშობამ დააპყარა შრომის განაწილება საქართველოს ოლქებს შორის. საბოლოოდ შეარყია სამთავროთა სამეურნეო კარჩაყეტილობა და ერთ მთელად შეაკავშირა ისინი“³².

ქართველ ისტორიკოსთა ნაწილმა ი. ბ. სტალინის აქ მოტანილი ციტატების საფუძველზე დაასკვნა ის, რაზედაც შემოთ ვლადიმარაკობდით. მათ საწინააღმდეგოდ სიძონ ჯანაშია შეეცადა ქართველი ერის ფორმირება-ჩამოყალიბება წარმოედგინა, როგორც ხანგრძლივი პროცესი, რომელიც გვაროვნულ-ტომობრივი წყობილებიდან იწყება და მთავრდება XIX ს-ის მეორე ნახევარში. ჩვენს ქვეყანაში კაპიტალისტური სამეურნეო წყობილებას დაპყვიდრებასთან ერთად, თავისი ნააზრევი ს. ჯანაშიამ შემაჯამებელი სახით შეიტანა „საქართველოს ისტორიის“ 1946 წლის გამოცემაში. ენის, ტერატორიის, ფსიქიკური წყობის ერთობას, როგორც ნიშან-თვისებებსა ან ელემენტებს ავტორი აეთვინებდა ჩვენი ისტორიული პროცესის წინა საფეხურებს. მაგრამ ამ საფეხურზე, ს. ჯანაშიას აზრით, ქართველთა ცხოვრებას აკლდა ეკონომიკის ერთობა, ხოლო როცა ეს გაჩნდა, ქართველობა ერთად ჩამოყალიბდა.

მთლიანად აღებული ს. ჯანაშიას ნააზრევი ქართველი ერის ჩამოყალიბების თაობაზე ქართული ისტორიოგრაფიის დადებით მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. აქ ერთმანეთს დაემთხვა ისტორიკოსის მისწრაფება მეცნიერული გეშპარიტებისადმი და პატრიოტული პოზიცია. საყურადღებოა აღინიშნოს, რომ ი. ბ. სტალინს დაწერილი ქონდა ნაშრომი (1929 წელს) „ნაციონალური საყ-ობი და ლენინიზმი“, სადაც ერის წარმოშობა (ჩამოყალიბება) წარმოდგენილი იყო როგორც ხანგრძლივი პროცესი, რომლის განმავლობაში ხდებოდა ერის ნიშან-თვისებებისა თუ ელემენტების დაკროვება. მაგრამ ეს ნაშრომი გამოქვეყნებულ იქნა 1949 წელს და ს. ჯანაშიამ მის შესახებ 1944-46 წლებში, ცხადია, არაფერი არ იცოდა. ი. ბ. სტალინის გამონათქვამში ს. ჯანაშიამ უურადღება მიაქცია სიტყვებს იმის შესახებ, რომ ქართველები XIX საუკუნეებდე არსებობდა ერთ ერს არ შეადგენდნენ“. მ. ნეჩკინასთან კამათში იგი ხაზს უსვამდა ამ ნიუანსს, რომელშიც შემდეგი აზრი იგულისხმებოდა: არსებობდა ერს არ შეადგენდნენ, მაგრამ რაღაცა, ვარკვეული ზომით არსებობდნენ: ამდენად, ქართველობის ერთად გადაქცევა ხანგრძლივი პროცესის შედეგს წარმოადგენდა³³. ს. ჯანაშიას

³¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 2, იქვე, გვ. 318.

³² იქვე, გვ. 318. მსგავსი ლაფსებები სხვაგანაც გვხვდება ი. ბ. სტალინის თხზულებებში საქართველოს ისტორიის შესახებ. მაგალითად, ქართველები ასევე ერთი განმავლობაში იმობოდნენ და ანადგურებდნენ ერთმანეთს, ერთმეორეს დასიძინებდნენ (ქართულთა და უბრალებს) (ქვე, გვ. 318): „სამთავროთა ეფემერული და შეშთბოვლო ვარკვირება, რომელიც ერთი და იგივე ბაზისზე მდებარეობდა (იქვე), როგორც ნიშნობდა, საბოლოოდ მოკლდა ერთი ვარკვირება X-XII სს-ის ნიშნებში“ (იქვე, გვ. 318). „ერთი და იგივე ბაზისზე მდებარეობდა განაპირობდა, მდებარეობდა ქართველთა ერთობის, რომელიც ერთმანეთს დასიძინებდა, როგორცა ასევე ერთობის ეფემერული“ (იქვე, გვ. 351) „ეს განმავლობაში პარკვირება, რომელიც ერთი და იგივე ბაზისზე მდებარეობდა ქართველ მოკლდა“ (იქვე, გვ. 318).

³³ «Историк-марксист», 1940, № 12. სხვათა შორის, მ. ნეჩკინა ს. ჯანაშიას მიმართავდა, რომ ფეოდალიზმის ეპოქაში ქართველები შეადგენდნენ ხალხს (национальность) და არა ერს (нация).

ნააზრევში მნიშვნელოვანი მომენტი იყო აგრეთვე ერის ერთ-ერთ არსებით ნიშან-თვისებად კულტურის ერთობის წარმოდგენა, რაც, როგორც დავინახეთ, ი. ბ. სტალინის, როგორც პირველ, ისე მეორე ნაშრომში, არ შედიოდა ერის ცნებაში და ეროვნული კუთვნილების შეგნება (თუმცა ვიწრო მნიშვნელობით), რაც მხოლოდ ერის შესახებ გამართული დისკუსიის დროს გაკეთდა³⁷.

ი. ბ. სტალინის ნაშრომებში აღნიშნული საკითხის შესახებ სხვა შეუსაბამოვანიც არის. ნაშრომში „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“, კვთბულობით: „მაგრამ ერების წარმოშობა იქ (დასავლეთ ევროპაში. — გ. უ.) ნ-შნავდა ამავე დროს მათ გადაქცევას დამოუკიდებელ ნაციონალურ სახელმწიფოებად. ინგლისელი, ფრანგი და სხვა ერები ამავე დროს ინგლისისა და სხვ. სახელმწიფოებს წარმოადგენდნენ“³⁸. მაგრამ ეს ხომ აქ XV საუკუნეში მოხდა, ე. ი. ფეოდალიზმის მეორე ფაზის პიკოს! მეორე ნაშრომში „ნაციონალური საკითხი და ლენინიზმი“ ი. ბ. სტალინი ლაპარაკობდა ბალკანულ ერებზე, რომელთაც ჩაუტარდნენ თურქები, და სომხებსა და ქართველებზე, როგორც ენებზე ფეოდალიზმის ეპოქაში³⁹.

ერის რაობა და ადვილი ეთნიკური ფორმების მონაცვლეობაში ვერ ვაორკვევა თუ გააზრებელი არ იქნება წინანაწერი ფორმებიც, განსაკუთრებით ის ეთნიკური წარმონაქმნი, რომელიც მას უშუალოდ წინ უბლოდა. ი. ბ. სტალინს ნაშრომებში ამას, რა თქმა უნდა, ვერ ვხედავთ: მხოლოდ იწვიათად, კანტიკუნტად, თუ არის აქ გაბნეული აზრები ამ საკითხის შესახებ. ი. ბ. სტალინი პირველ ეთნიკურ ფორმად თვლიდა გეარს. შემდეგ — ტომს⁴⁰. ცალკე ლაპარაკობდა ხალხებზე, „народности“, ზოგჯერ ხმარობდა ტერმინ „народец“-ს (გაურკვეველი მნიშვნელობით). „Народность“-ში იგი გულისხმობდა პოლიტიკად, აფხაზებს, ლეკებს და სხვ. უფრო მაღალ ეთნიკურ ფორმად ი. ბ. სტალინი მიიჩნევდა „национальность“-ს. Национальность-ს შეადგენდნენ, მაგალითად, ავსტრია-უნგრეთის შემადგენლობაში მყოფი ხალხები ვიდრე ისინი ერებად გადაიქცეოდნენ. „Национальность“ იყო, მისი აზრით, ქართველებიც XIX ს-მდე, ასევე ფინელები⁴¹. ზოგჯერ ეთნიკური ტერმინი „ეროვნება“ ი. ბ. სტალინს ნახშირი აქვს ერ-ს მნიშვნელობით⁴².

ი. ბ. სტალინის პირველი ნაშრომის მე-6 თავში გვევლება უცნაური მოსაზრება, რახედაც ყურადღება დღემდე არ მიუქცევიათ. აქ ლაპარაკია კავკასიაში

³⁷ ს. ჯანაშიას ნააზრევში აღნიშნული საკითხის შესახებ მთლიანად, მათ შორის, მოხსენიებს ტექსტი, განხილული და გამოქვეყნებული აქვს ი. კეჭრავას თავის „ისტორიკო-გეოგრაფიკულ ცვლილებებში“ (თბ., 1973). ჩვენ ვერ ვაზიარებთ ი. კეჭრავას მოსაზრებას „მს. საბაზე, რომ ს. ჯანაშია ფეოდალური საქართველოს პირობებში ერის არსებობას გულისხმობდა და რაიმე თითქოს ეს განმარტავს ი. ბ. სტალინის თეორიულ შემოქმედებას და რომ ს. ჯანაშია ბურჟუაზიული ერის აღსანიშნავად ხმარობდა ტერმინ „ნაციონალიზმი“, ხოლო ერს — ფეოდალიზმის მომართ ეს მნიშვნელოვანწილად უდგასტრება. ს. ჯანაშიას დამატებებს (ფაქტობრივ ეთნიკურ ფორმა — „ნაციონალიზმი“ უკავშირდება კანტიკუნტაში, ხოლო ფეოდალიზმ-სათვის რჩება ტერმინ „ეროვნება“ მაღალი შინაარსის გატყუება).

³⁸ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 326.
³⁹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 12.
⁴⁰ ი. ბ. სტალინი, მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები.
⁴¹ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 363, 364, 367.
⁴² იქვე, გვ. 350, 356, 357, 359 აქვე შევნიშნავთ, რომ შევიტარებდით ავტორთან მოხსენიება როგორც ცალკეულ ეროვნებათა ერთობლიობა, იმ. იქვე, გვ. 364, 366.

მცხოვრებ რიგ ხალხებზე („народности“), რომელთაც „პროპიტიული კულტურა, განსაკუთრებული ენა აქვთ, მაგრამ მშობლიური ლიტერატურას მოკლებული არიან“⁴³. ნაშრომში ვკითხულობთ: „ჩა ვუყოთ მეგრელებს, აფხაზებს, აჭარლებს, სვანებს, ლეკებს და სხვ., რომლებიც სხვადასხვა ენაზე ლაპარაკობენ. მაგრამ თავიანთი ლიტერატურა კი არა აქვთ? რომელ ერებს მივაკუთვნოთ ისინი? შესაძლებელია თუ არა მათი „მოწყობა“ ნაციონალურ კავშირებში? რომელი „კულტურული საქმეების“ ვარშემო „მოვაწყოთ“ ისინი?“⁴⁴: „რომელ ნაციონალურ კავშირს მივაკუთვნოთ აჭარლები, რომლებიც ქართულ ენაზე ლაპარაკობენ, მაგრამ თურქული კულტურით ცხოვრობენ და ისლამის რწმუნს აღიარებენ? ხომ არ „მოვაწყოთ“ ისინი ქართველებისაგან განვალკეველად რელიგიური საქმეების ნიადაგზე და ქართველებთან ერთად სხვა კულტურულ საქმეების ნიადაგზე? ახლა ქობულეთელები? ...ახლა ინგილოები?“⁴⁵. მოტანილი ციტატებიდან აშკარად ჩანს, რომ ი. ბ. სტალინი მეგრელებს, სვანებს, აჭარლებს და სხვ. არ მიაკუთვნებდა ქართველ ერს თვით XIX ს-ის მეორე ნახევრისა და XX ს-ის პირველი ოცწლეულის განმავლობაში. ამრიგად, როცა იგი XIX ს-ის მეორე ნახევარში ქართველობის ერთად ჩამოყალიბებაზე ლაპარაკობდა, გულისხმობდა რომ ქართველ ერს, ქართველობას შეადგენდნენ ქართულები, კახელები, იმერლები და სხვები, ე. ი. მხოლოდ ისინი ვისაც სალაპარაკო ენად ქართული ენის დიალექტები აქვთ. სამწუხაროდ, ეს შეხედულება იმეორებს მეფის რუსეთის ოფიციალური იდეოლოგიისა და პოლიტიკის სტერეოტიპებს ქართველი ერის შესახებ. მაგრამ ამაზე შემდეგ ვისაუბროთ.

ახლა შევჩერდეთ იმაზე თუ რომელ ისტორიულ ფაზას უკავშირებდნენ ერის წარმოშობას კ. მარქსი და ფ. ენგელსი. ამ თვალსაზრისით მთელი საკითხის მარქსოლოგიური კვლევა-ძიება ჟერჯერობით არ ჩატარებულა. თუმცა ამ მოაზროვნეთა, განსაკუთრებით ფ. ენგელსის, აზრების სისტემაში მოყვანა ეთნიკური ფორმების მონაცვლეობისა და კერძოდ, ერის წარმოშობის თაობაზე პერსპექტიული საკითხია. ჟერდებიან ორ ციტატას მარქსიზმის კლასიკოსების ადრეული ნაწარმოებებიდან („კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“, „გლეხთა ომი გერმანიაში“). საიდანაც თითქოს ჩანს, რომ ერების წარმოშობას დასავლეთ ევროპაში ისინი იაზრებდნენ მხოლოდ აღმავალი კაპიტალიზმის პირობებში, სწორედ ისევე როგორც ამას აკეთებდა კ. კაუცკი და შემდეგ ი. ბ. სტალინი. მაგრამ მარქსიზმის კლასიკოსების ნააზრევის წარმოჩენა ამა თუ -მ საკითხის შესახებ მხოლოდ ორიოდე ციტატის მოტანით სულაც არ გაბლავთ მეცნიერული ვნა; სინამდვილეში უნდა გააზრებულ იქნეს შეხედულებანი მთლიანობაში. თუნდაც აღნიშნული პერიოდის აზრები რომ განვიზილოთ. დავინახავთ რომ კ. მარქსი და ფ. ენგელსი ერის წარმოშობის თაობაზე სხვანაირადვე ფიქრობდნენ. „კომუნისტური პარტიის მანიფესტში“ ავტორები სწერდნენ „ბარბარო-

⁴³ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 376.

⁴⁴ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 377. ზედმეტია შევჩერდეთ ი. ბ. სტალინის იმ აზრის გულგრილად, რომლის მიხედვითაც ეს „ხალხები“ ასობილადიან განიღვიან. საქმე, რა თქმა უნდა, ეხება მხოლოდ კონსოლიდაციას.

⁴⁵ ი. ბ. სტალინი, თხზულებანი, ტ. 2, გვ. 377. ი. ბ. სტალინი 1921 წელსაც არც-ნაფიქრად აჭარლებს შესახებ, რომ ისინი ქართველები არ არიანო. ი. ბ. თხზულებანი, ტ. 5, გვ. 276 აღმათ, ველსაზე მეტად აქვთან მოდის ევროპულ მტკიცებანი ქართველთა მერ აჭარლებს „ასობილადიან“ და „აქართული ენიდან“ თარგმანებს შესახებ.

სული ერების“ შესახებ⁴⁶. იმაზე, რომ კაპიტალიზმის ექსპანსიის პირობებში ჩამორჩენილი ერები იძულებული არიან კაპიტალისტური წარმოების წესი შეიტვისონ⁴⁷. 49-იანი წლების დასასრულსა და 50-იანი წლების დასაწყისის ნაწერებში კ. მარქსთან და ფ. ენგელსთან არაერთგზის ეხვდებით ირლანდიელების, მთელი რიგი სლავი ხალხების ერებად მოხსენიების ფაქტებს. მეორე ოპიუმის ომს (1856—1858 წწ.) ფ. ენგელსი უწოდებდა „სახალხო ომს ჩინელი ერის დასაცავად“⁴⁸.

აღნიშნულის თაობაზე ა. სურგულაძე შენიშნავს: „მარქსისა და ენგელსის წრომებში ერი ზოგჯერ მონათმფლობელური და ფეოდალური ფორმაციების შიშართაყ იხმარება. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ისინი ერთმანეთისაგან არ განასხვავებდნენ ერსა და ეროვნებას“⁴⁹; „მარქსსა და ენგელსს, როცა ისინი წინაკაპიტალისტური ეპოქების „ერებზე“ ლაპარაკობდნენ, მხედველობაში ქონდათ ერი, როგორც ეთნიკური ერთობა, რაც, ცხადია, ერებს ჩამოყალიბებაშივე შეიქმნა. ხალხთა ეროვნული თავისებურებანი აღმოცენდებოდა უფრო ადრე, ვიდრე ერები ამ სიტყვის თანამედროვე გაგებით“⁵⁰; „მარქსისა და ენგელსის ნაწრომებში ვერსად შეხვდებით საუბარს ერის, როგორც ფეოდალური ეპოქისათვის დამახასიათებელი მოვლენის შესახებ“⁵¹. ვფიქრობთ, რომ გვაქვს სათანადო საფუძველი დავეუქვდეთ ასეთი მტკიცებების მართებულობაში. ასე მაგალითად, პროვანსელების შესახებ კ. მარქსი შენიშნავდა, რომ ამ უკანასკნელმა „პირველმა ახალი დროის ერებიდან გამოიშვა სალტერატურო ენა“⁵².

1881-82 წლებში დაწერილ ფ. ენგელსის სტატიაში — „მარკა“, ვკითხულობთ, რომ იმ ვითარებაში, როცა ხალხი შედგება მხოლოდ წვრილი თემებისაგან⁵³, რომელთა ეკონომიკური ინტერესები ერთნაირი იყო და სწორედ ამიტომ — არა საერთო, ერის შემდგომი არსებობის პირობა ხდება სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება⁵⁴.

ფ. ენგელსი თვლიდა, რომ პირველ კაპიტალისტურ ერს წარმოადგენდნენ იტალიელები, უკვე დანტეს ხანაში⁵⁵. რაც მთავარია, ფ. ენგელსის ნააზრევში

⁴⁶ კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, კომუნისტური პარტიის მანიფესტო, 1974, გვ. 12. „მარბაროსობაში“. კ. მარქსი და ფ. ენგელსი ამ პერიოდში გელისხმობდნენ აშოქალეთის ტრადიციულ საზოგადოებას, სანამ ეს უკანასკნელი დაიშლებოდა კაპიტალიზმის შემოქმედებით.

⁴⁷ იქვე, გვ. 12. აღნიშნული კონტექსტის მხედვით გასაგებია ხდება იმ განცხადების საზრისოდ, რომ კაპიტალიზმმა ერთმანეთთან დაკავშირა სხვადასხვა ერი (ენგელსებზე წინაპროტოტურ ფაზებზე მეოფნი).

⁴⁸ K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 12, გვ. 222.

⁴⁹ ა. სურგულაძე, ქართული ერის ჩამოყალიბების შესახებ, „მაცნე“, 1967, № 5, გვ. 345.

⁵⁰ ამ აზრს ავტორი იმეფებს ს. ტ. კალტაბიანის სტატიიდან «К вопросу о понятии нации», ВП, 1966, № 6.

⁵¹ ა. სურგულაძე, დასახ. ნაწროში, გვ. 345.

⁵² K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, გვ. 378. ამავე გვერდზე მარქსი იორცერთ მოხსენიებს სამხრეთდრანგულ ანუ პროვანსულ ერს.

⁵³ ენგელსი ხმობს სტატიისა „პროვანსულ-ტომობრივი წობილების დანობის შემდეგ, სასოფლო-სამეურნეო პარტიკულარების პირობებში“.

⁵⁴ K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 19, გვ. 496.

⁵⁵ კომუნისტური პარტიის მანიფესტო, 1974, გვ. XXIX-III თუ რამდენადა შობს გაფაქონდა და ენგელსი იტალიელებს და სხვათა ერად განეითარებას პროცესის დასაწყისში, ეს ჩანს

შეინიშნება ერთი კანონზომიერება: დასავლეთ ევროპის ადრეული შუა საუკუნეების ეთნიკური წარმონაქმნებისათვის, დაახლოებით IX ს.-ისათვის, იგი ხმარობს ტერმინს „ეროვნებას“ (nationalität)⁵⁶. აქედან მოყოლებული, იგი თვლიდა რომ ეროვნებებმა დაიწყეს ერებად განვითარება. ნაშრომში „ფეოდალიზმის დაშლისა და თანამედროვე სახელმწიფოების წარმოშობის შესახებ-ეკითხულობთ, რომ ხალხების შერევის შედეგად, რაც ხდებოდა ადრეულ შუა საუკუნეებში, თანდათანობით განვითარდნენ ახალი ეროვნებანი, რომ როგორც კი ადგილი ჰქონდა გამოჩენას ენობრივ ჯგუფებად, ბუნებრივი იყო, რომ ეს ჯგუფები სახელმწიფოთა წარმოქმნის საფუძვლად იქცნენ და რომ ეროვნებებმა იწყეს ერებად განვითარება⁵⁷. მეფის ხელისუფლება წარმოადგენელი იყო განვითარებადი ერისა მემპობე-ეისალურ სახელმწიფოებად დაშლილობის საპარისპიროდ⁵⁸. „ლუდვიგ ფოიერბახსა და გერმანელი კლასიკური ფილოსოფიის დასასრულში“ (1886 წელს) ფ. ენგელსი წერდა: „ევროპინ ვერ ხედავდა შუა საუკუნეებში წინ გადადგმულ დიდ ნაბიჯებს ევროპის კულტურული სფეროს გაფართოებას. დიდი, სიკოცხლისუნარიანი ერების წარმოშობას ერთიპერის მეზობლად“⁵⁹.

ამრიგად, მიგვაჩნია რომ ფ. ენგელსის ბოლო დროის ნააზრევის მიხედვით, მთელი რივი დასავლეთ ევროპელი ხალხების (ინგლისელების, ფრანგების, ესპანელების და სხვათა), აგრეთვე რუსების, ერებად წარმოშობა უკავშირდება XV ს.-ეს, ე. ი. იმ პერიოდს, როდესაც მოხდა ეროვნული სახელმწიფოების წარმოქმნა. ამ პროცესზე დაწერილებით აქ არ შეეჩერდებით. მხოლოდ მოკლედ აღვნიშნავთ იმას, რომ ამ ხანისათვის ამ ეთნოსებს უკვე ჰქონდათ ენის⁶⁰, ტერიტორიის ერთობა, საერთო თვითშეგნება, კულტურა და ა. შ.

ამ მომენტებს დავუმატებდით შემდეგსაც. ი. ბ. სტალინიდან მოყოლებული ბევრს ფეოდალიზმი მხოლოდ ეკონომიკურ დაშლილობად და პოლიტიკურ დეცენტრალიზაციად წარმოუდგენია, მაგრამ ასე გახლდათ მხოლოდ ადრეულ ფაზაზე. მეორე ფაზაზე (XI—XV სს.) ადგილი ჰქონდა სასაქონლო წარმოების მნიშვნელოვან განვითარებას და ამ საფუძველზე სახელმწიფოს ცენტრალიზაციას, სულიერი კულტურის შემდგომ აღმავლობას. თუ რაიმეხნად განვითარებული იყო ფეოდალური ეკონომიკა. მაგალითად XV ს.-ის საფრანგეთში, ეს კარგად ჩანს შემდეგი ფაქტებიდან. XV ს.-ის პეორე ნახევარში გაიფურჩქნა ბაზრობები — საერთოფრანგული, პროვინციული და ადგილობრივები, რომლებიც დიდ როლს ასრულებდნენ საერთო ეროვნული პასის ჩამოყალიბებაში. ხდე-

ოცახს. კარგი საკუთობისა და სახელმწიფოს წარმოშობის ამ ადგილებზე. სიბრტყე დასარკვევად, რომ რომის იმპერიის დაშლის პერიოდში ახალი ერებს ელემენტები ევოლუცია იყო გაბნეული, მაგრამ არსად ჩანდა ძალი. რომელიც შექმნებდა ამ ელემენტებს ახალ ერებად შედგობას.

⁵⁶ ამის თაობაზე იხ. II. B. Арский, *Вопрос о формировании национальностей в Западной Европе, Ученые записки ЛГУ, серия исторических наук, вып. 12, 1941.*

⁵⁷ K. Маркс и Ф. Энгельс, *Сочинения, т. 21, с. 411.*

⁵⁸ იქვე, გვ. 410.

⁵⁹ „მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული ნაწერები, ტ. 11, 1952, გვ. 450. შეინიშნავთ, რომ შუა საუკუნეებ ს დასასრულად ენგელსი მიიჩნევდა XV საუკუნეს, იხ. ბუნებას იოალიზაცია, 1954, გვ. 198.

⁶⁰ ენა უკვე სალიტერატურო გახლდათ. როგორც „მარქსი აღნიშნავდა აწმინდა იოცხში“. დიალექტების კონცენტრაციის პროცესი ერთიან ეროვნულ ენად ხდება ეკონომიკური და პოლიტიკური კონცენტრაციის საფუძველზე.

2. მკაცრე. იტორიის სერია, 1992, №4.

ბოდა პროვინციების სამეურნეო სპეციალიზაცია. მსხვილი საბითუმო ვაჭრობა წარმოებდა ლიონისა და ნორმანდიის ბაზრობაზე (რუანი, კანი). თვით ლიონი წარმოადგენდა მსხვილ სავაჭრო ცენტრს. რომელიც ქვეყნის ჩრდილოეთ ოლქებს აერთიანებდა სამხრეთთან და, სადაც უკვე მნიშვნელოვნად იყო განვითარებული საბანკო საქმეც. ინგლისში ჯერ კიდევ XII ს-ის დასასრულსა და XIII ს-ის დასაწყისისათვის საკმაოდ მყარი ეკონომიკური ურთიერთობები იყო განვითარებული. ამ ხანაში საერთო ინგლისური ვაჭრობის ცენტრს წარმოადგენდა ლონდონი. ადგილი ჰქონდა სასოფლო-სამეურნეო რაიონების სპეციალიზაციას; ზოგიერთებისას — ხორბლეულის წარმოებაზე (სამხრეთი, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ინგლისი), ზოგიერთებისას — ხორცის, რძისა და მატყლის წარმოებაზე. XIII ს-ის დასასრულს ინგლისის სამეფოში ქალაქების რაოდენობა 280-ს აღწევდა⁶². ამ პერიოდისათვის საბჭოთა ისტორიკოსთა ერთი ნაწილის აზრით, ინგლისში არსებობდა ერთიანი ეროვნული ბაზარიც კი⁶³.

ამრიგად, როგორც ვხედავთ, დასავლეთ ევროპის მთელ რივ ქვეყნებში ფეოდალური წარმოების წესი მნიშვნელოვნად დაწინაურდა, რომლის საფუძველზედაც განვითარდა ინტენსიური ეკონომიკური და სხვა სახის კავშირ-ურთიერთობანი. ცენტრალიზებული სახელმწიფო, სამართალი, სულიერი კულტურა და ა. შ. სწორედ ასეთ პირობებში შეძლო საშეფო ხელისუფლებამ ფეოდალური ანარქიის დაძლევა. ყოველივე ამის შედეგად კი დაწინაურებული დასავლეთევროპელი ეთნოსები კაპიტალიზმის საწყის ეტაპს შეხვდნენ როგორც უკვე ერებად ჩამოყალიბებულნი და ეროვნული სახელმწიფოების მქონენი (საბჭოთა მეცნიერთა აზრით, ეროვნული სახელმწიფოები მხოლოდ კაპიტალიზმის განვითარების პროდუქტია, რაც ამჟამად მცდარია).

უფრო კონკრეტულად თუ ვიმსჯელებთ, ფეოდალიზმის მეორე პერიოდის მანძილზე (XI--XV სს.) მოხდა ანგლო-საქსებისა და ფრანკო-ნორმანების შერწყმა ერთიან ინგლისელ ერად, ჩრდილოელი და სამხრეთელი ფრანკებისა — ფრანგ ერად. კასტილიელებისა და არაგონელებისა — ესპანელებად და ა. შ. რუსეთში მსგავს პროცესს, ე. ი. რუსი ერის წარმოშობას (ჩამოყალიბებას), ადგილი ჰქონდა განსხვავებულ სოციალ-ეკონომიკურ ბაზაზე (აზიური წარმოების წესი), მაგრამ ძლიერი სავაჭრო გამოწვევის პირობებში (მონღოლთა შეპოსევები, ოქროს ურდოს არსებობა).....

⁶¹ История средних веков, т. I, М., 1966, гл. 30.

⁶² იქვე, გვ. 320.

⁶³ იქვე, გვ. 347.

Г. В. КОРНАШВИЛИ

ЭТНИЧЕСКИЕ ФОРМЫ В ДОКАПИТАЛИСТИЧЕСКИХ КЛАССОВЫХ ОБЩЕСТВАХ

Резюме

Обычно определенные этнические формы приурочивают к соответствующим классовым формациям. В частности, часто их считают продуктом развития капиталистического общества. Автор статьи считает такой подход весьма упрощенным и даже ошибочным. В статье указывается, что надежным критерием возникновения и формирования нации надо считать национальное самосознание; раз существует и углубляется сознание о национальной общности, существует и нация.

Исходя из этого постулата, возникновение нации не всегда было связано с капитализмом. В частности, грузины сформировались на рубеже XI—XII веков. С другой стороны, общенациональное самосознание было продуктом политического, экономического, социального и культурного развития.

წარმოადგინა საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის საბ. ისტორიის და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის საქართველოს ასლი ისტორიის განყოფილებამ